

DEĞİŞEN DÜNYADA VATANDAŞLIK

(*Citizenship in a Changing World*)

Yrd. Doç. Dr. Nazlı TÖRE¹

ÖZ

Son yıllarda, vatandaşlık kavramı küreselleşmenin etkisi, yeni dış göç hareketleri ve devlet egemenliğinin zayıflamasına bağlı olarak çok değişti. Daha önceleri yalnızca birey ile devlet arasındaki resmi bağı ifade eden vatandaşlık kavramı, bugün aynı zamanda bir kimlik, bir haklar manzumesi anlamında da kullanılmaktadır. Vatandaşlık kavramının anlamındaki bu değişim onu uluslararası hukuk alanında ortaya konan akademik çalışmalar bakımından da ayrıca çekici kılmaktadır. Bu makale ise yalnızca değişen dünyada vatandaşlığın gerçekten ne ifade ettiği yönündeki basit ama kafa karıştırıcı soruya yanıt vermeye çalışmaktadır. Aslında dünya değişmektedir ve vatandaşlık da bu değişime ayak uydurmalıdır. Vatandaşlık kavramının şimdiden büyük dönüşümler içine girmesi bu bakımdan olumlu bir gelişmedir. Bununla birlikte, vatandaşlık kavramını tanımlamanın zorluğu aynı şekilde devam etmektedir. Uluslararası hukukta vatandaşlıkla ilgili yeknesak, evrensel bir kural koymanın ihmal edilmiş olması sebebiyle, her devlet az ya da çok biçimde bu konuda kendi standartlarını getirmekte özgür olmuştur. Bugünün dünyasında insan toplulukları daha fazla hareketli ve çok değişik devletlerle ilişki hâlinde olduklarından, hiçbir devlet vatandaşları üzerinde tek hakim kendisi olduğunu iddia edememektedir. Bazı gelecek tahminçileri ve hayalçiler vatandaşlığın 21. yüzyıl ve sonrasında ne yönde değişeceğini öngörebilmek için hâlâ çaba göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Devlet Egemenliği, Küreselleşme, Göç, Resmi Bağ, Kimlik, Haklar Manzumesi

ABSTRACT

In recent years, the notion of citizenship has changed a lot due to the impact of globalisation, new forms of transnational migration, and the decline of state sovereignty. The citizenship does not only mean a formal

1 Ufuk Üniversitesi, ◆ nazlitore@gmail.com

tie between the individual and the state anymore, but it is also an identity, a rights frame today. The shift of the meaning in this notion makes it rather more attractive for academic works in the area of the international law. This article only tries to answer the simple, yet troubling question what citizenship actually means in a changing world. As the world is changing, so should the citizenship. The notion is already undergoing major transformation and that is a good development too. But the difficulty to define the citizenship remains. When international law neglected to develop a unique, universal rule of citizenship, then states became more or less free in formulating their own standards for citizenship. Since in today's world populations are much more mobile and interact with variety of states, can any single state claim sole dominion over its citizens? Some avangardists and dreamers are still working on to predict how citizenship might evolve in the twenty-first century and beyond.

Keywords: Citizenship, State Sovereignty, Globalisation, Migration, Formal Tie, Identity, Rights Frame.

GİRİŞ

Kişi ile devlet arasındaki hukuki ve siyasi bağ olarak tanımlanan vatandaşlık, esas itibariyle, son derece dinamik bir kavramdır. Zamana ve mekana göre değişmekte, sürekli gelişmektedir. Bununla birlikte geçtiğimiz yüzyılda dünyanın hemen hemen bütün bölgelerinde geçerli olacak biçimde vatandaşlığın değişmeyen tek bir özelliği ortaya çıkmıştır; o da egemen bir devlettir. Gerçekten ortada egemen bir devlet yoksa vatandaşlıktan da söz edilemez. Egemen bir devletten söz edebilmek için ise coğrafi sınırları belirlenmiş bir toprak parçası ve o toprak parçasına hükmeden siyasi bir güce ihtiyaç vardır. İşte o siyasi güç, hükmettiği toprak parçasında yaşayacak kişileri bizzat kendisi tayin eder. Bu kişiler o toprak parçasında eşit haklardan istifade ederler, eşit yükümlülükleri yerine getirirler. Bu kişilere vatandaş adı verilir. O hâlde vatandaşlık her şeyden önce kişiler için haklar ve yükümlülükler yaratan bir hukuki statüdür. Vatandaşlık aynı zamanda bir etkinliktir. Zira aynı haklara ve yükümlülüklere sahip olan kişiler bir araya gelerek kendi siyasi birliklerini yaratırlar. Son olarak, vatandaşlık ortak bir kimliktir². Aynı toprak parçası üzerinde yaşayan kişiler aynı geçmişi paylaşır, ortak bir gelecek ideali için bir araya gelmekte ve bir arada kalmaktadır. Bu kişiler kendilerini bu ortak geçmiş ve gelecekle tanımlamaktadır.

2 KOCK, Christian/ VILLADSEN, Lisa S. : Rhetorical Citizenship: Studying the Discursive Crafting and Enactment of Citizenship, *Citizenship Studies* (2017), Vol.21, No.5, ss. 570-586, s. 570

Görüldüğü üzere vatandaşlığın tanımını yapmak hayli güç bir uğraştır; zira vatandaşlık kapsamı sürekli değişen³ çok boyutlu bir kavramdır. Bu güçlüğü bir de küreselleşme olgusu eklenmiş bulunmaktadır⁴. Küreselleşmeyle birlikte dünya iyice küçülmüş, sınırlar ortadan kalkmıştır. Artık devletler arasında ticaret, seyahat ve iletişim hayli fazladır. Buna paralel olarak doğduğu devletin dışında mesken tutanların sayısı hayli artmıştır. Sonuç olarak devletin egemenliği sorgulanmaya başlamıştır.

Bu noktada, cevaplanması gereken üç mühim soru karşımıza çıkmaktadır. Birinci olarak, kuzey ile güney bölgeleri arasında giderek artan eşitsizlikler bağlamında, fakir ülkelerden zengin ülkelere doğru yönelen yoğun göç hareketleri, devletlerin sınırlarını kendi vatandaşlarına kapama haklarını, şayet böyle bir hak var ise, ne yönde etkiler? İkinci olarak vatandaşların ülkedeki egemenle uyumsuzluğu, o ülkede yaşayan vatandaşların ve vatandaş olmayanların haklarına etki eder mi? Üçüncü ve son olarak, egemen devlet, vatandaşlık ve haklar arasındaki sıkı ilişki sorgulamaya açılırsa, bu durum vatandaşlığı anlamlı bir uygulamaya dönüştüren kurumsal çerçevenin kendisine zarar vermez mi? Bu son soru demokratik ulus devletin vatandaşlık kurumunun varlığını devam ettirebileceği tek kurumsal mecra olduğu varsayımın güçlendirmektedir. Buna karşı çıkanlar vatandaşlığın farklı formlarda ulus devlet dışında da var olabileceğini savunmaktadır. Bu açıdan aktif vatandaşlık, AB vatandaşlığı ve dünya vatandaşlığı gibi (nispeten) çağdaş vatandaşlık formlarının daha detaylı bir biçimde incelenmesi gerekir.

Devleti idare eden siyasi gücün kimlerin vatandaş olacağını belirleme yetkisi, kişilerin serbest dolaşım hakkı ile bağdaşır mı? Bu konuda yürütülen teorik tartışmalar iki noktada düğümlenmektedir. Bunlardan ilki, daha iyi bir yaşama kavuşma umuduyla fakir ülkelerini arkalarında bırakıp, yollara düşenler ve bunların ailelerine karşı hedef devletlerin ne gibi yükümlülükleri bulunmaktadır? İkincisi, devleti idare eden siyasi gücün yabancıları dışlamak suretiyle ülkedeki birliği, huzuru temin etme hakkı ne ölçüde teslim edilecektir? İşte bu soruları cevaplandırabilmek için burada birbiriyle çatışan iki menfaati, yani devletin ve yabancıların menfaatlerini telif etmek gerekir. Bu konuda insan hakları iyi bir pusula olabilir.

3 ÇAKMAKLI, Didem: Active Citizenship in Turkey: Learning Citizenship in Civil Society Organisations, *Citizenship Studies* (2015), Vol.19, Nos.3-4, ss.421-435, s. 422. (Active Citizenship)

4 EMAMJOMEHZADEH, Seyyed Javad: Global Citizenship. *Int'l Stud. J.* (2007-2008), Vol. 4, No. 51, s.51

Günümüzde vatandaşlık bir insan hakkı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Uluslararası ve bölgesel nitelikli insan hakları metinlerine baktığımızda bunu görüyoruz⁵. Bu metinlerde herkesin vatandaşlık hakkına sahip olduğu, vatansızlıktan kaçınılması gerektiği ve hiç kimsenin keyfi olarak vatandaşlığından mahrum edilemeyeceği yönünde birtakım esaslar benimsendiği görülmektedir. (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi m.15) İşte bu esaslar devleti idare eden siyasi gücün kişiler üzerindeki yetkisini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Bugün için devletlerin topraklarını vatandaşlarına kapamaları, sınırlarını vatandaş olmayanlara açmamaları olanaklı gözükmemektedir. Bunun dışında kendi yetki alanları içerisinde diledikleri vatandaşlık düzenlemelerini yapabilme hakları teslim edilmelidir.

Öte yandan bazı durumlarda birden fazla devletin aynı kişi üzerinde hakimiyeti söz konusu olabilir. Gerçekten bir kişinin birden fazla vatandaşlığının olması günümüzde daha kabul edilebilir bir durumdur. Geçmişte uluslararası hukukta geçerli olan “herkesin yalnız bir vatandaşlığı olmalıdır” kaidesi bugün artık pek rağbet görmemektedir. Zira küreselleşmeyle birlikte, coğrafi sınırları aşan insan hareketleri artmış ve devletlerin vatandaşlıklarını asli olarak kazanmamış kişilere de vatandaşlık vermesi zarureti artmıştır.

Şu hâlde, vatandaşlık sadece doğum yoluyla kazanılmamaktadır. Bunun yanında, vatandaşlığın yetkili makam kararıyla sonradan kazanılması mümkündür. Bunun şartlarını devlete egemen siyasi güç belirler. Öyle ki, bazı kişileri belirlenen şartları taşısalar da vatandaşlığına almayabilir. Yine, evlenme ve evlat edinme gibi aile hukuku müesseseleri de, belirli şartlar altında vatandaşlığın kazanılmasını temin eder. Son olarak, arazi terk ve ilhakı da vatandaşlığa tesir eder.

Sonuç itibariyle, bu makalede değişen dünyada değişen vatandaşlık kavramı üzerinde durulmuştur. İlk başta bu çok yönlü ve çok katmanlı kavram tanımlanmaya çalışılmış; vatandaşlığın benzer kavramlardan farkı ortaya konulmuş; vatandaşlığın tarihsel ve çağdaş niteliği incelenerek, hukuki boyutuyla vatandaşlığa bakılmış; vatandaşlığın genel ilkeleri tespit edilmiş; kazanma yolları açıklanmış; Vatandaşlığın bir insan hakkı olup olmadığı tartışılmış ve son olarak yeni vatandaşlık formları belirtilmiştir.

5 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu metinlerin en başta gelenidir.

I. GENEL OLARAK VATANDAŞLIK

Vatandaşlık, dar hukuki tanımıyla, kişiyi devlete bağlayan bağıdır. Vatandaşlık, kişinin bir devlete ait olduğunu gösterir. Vatandaş, bir devletin ülkesinde sakin olup da; o devletin kendisine sağladığı medeni ve siyasi haklardan yararlanır; bunun karşılığında, o devletin kanunlarına riayet etme, kamu harcamalarına katılma ve saldırı hâlinde o devleti savunma yükümlülükleri altına giren bir kişidir. Bu yönüyle, vatandaşlık bir kültür ve dil birliğine dayanan zoraki bir etnik kimlikten çok daha fazlasıdır. Nitekim bugün pek çok ülkede farklı etnik kökenden gelen insanların aynı vatandaşlık şemsiyesi altında bir arada yaşadıkları görülmektedir. Buna karşıt olarak, aynı etnik kökenden gelen insanların da değişik ülkelerin vatandaşları olarak yaşamaları vakidir. Netice itibariyle, devlet daha ziyade coğrafi ve siyasi bir birliği ifade ederken millet kavramı kültürel ve etnik bir anlam taşımaktadır. İşte vatandaşlık esas itibariyle bir millet aidiyetinin ötesinde salt bir devlete olan bağı, bağlılığı göstermektedir⁶.

Belirtmek gerekir ki; bugün için, vatandaşlık hukuki anlamda kişi ile devlet arasında kurulan basit bir bağdan öte bir mana taşımaktadır. Vatandaşlığın daha ziyade medeni ve siyasi haklarla meşgul olan hukuki boyutunun yanında, en başta sosyal, kültürel ve psikolojik olmak üzere daha bir sürü boyutu bulunmaktadır. Bir kere, vatandaş olmak kişinin kimliğinin bir parçasıdır; kişiyi içinde bulunduğu toplumla ilişkili hâle getirmektedir. Bu sayede kişi mensubu bulunduğu toplumun sosyal ve kültürel yapısına uyum sağlar; çoğu durumda o toplumun dilini, genel değer yargılarını, olaylara ve hayata bakış açısını benimser⁷. Kişi topluma ve toplumsal yaşama saygı gösterirken, karşılık olarak kendisine saygı gösterilmesini talep eder. Kişi içinde yaşadığı toplumun menfaati için diğer kişilerle birlikte çalışmakta, mücadele etmektedir. Bununla birlikte, vatandaşlık sadece bir sosyalleşme sürecinden de ibaret değildir. Vatandaşlığın içinde ait olma, dahil olma, katılma ve sosyal bağlılık gibi kimliği yaratan en temel duygular da bulunmaktadır. Vatandaş olarak, içinde yaşadığı toplumun bir parçası hâline gelen kişi toplumu etkileme, toplumun gelişmesine katılma ve yardımcı olma ve toplumun refahına katkı yapma imkanlarına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, vatandaş hem

6 <http://www.eycb.coe.int> (erişim tarihi: 28.11.2016), s.213-218. Bu konuda ayrıca bkz. RUBENSTEIN, Kim: Citizenship in Australia: Unscrambling Its Meaning, *Melbourne University Law Review* (1995), Volume. 20, Issue. 2, s.503; FRANCK, Thomas M. : Clan and Superclan: Loyalty, Identity and Community in Law and Practice, *Am. J. Int'l L.* (1996), Vol. 90, ss. 376-83; BOSNIAK, Linda: Citizenship Denationalized, *IND J. Global Legal Stud.* (Spring 2000), Volume. 7, Issue. 2, pp. 447-509, p.455; SPIRO, Peter J.: A New International Law of Citizenship, *Am. J. Intl.L.* (2011), Vol. 105, ss. 694-746, s.695

7 ERDEM, Bahadır: *Türk Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul 2014, 4. bası, s. 10

hukuktan kaynaklanan bir takım hak ve yükümlülüklerin muhatabı iken; hem de kendisini bir parçası olarak gördüğü toplumun içinde etkin bir bireydir. Bu anlamıyla vatandaşlar içinde yaşadıkları toplumda aynı/eşit değildir.

II. VATANDAŞLIĞIN DİĞER KAVRAMLARDAN FARKI

Vatandaşlık kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için kendisiyle aynı/benzer veya çok yakın anlamda kullanılan bazı kavramlarla arasındaki farklılıkların ortaya konulması icap etmektedir. Bu bakımdan ilkin vatandaşlığın tabiiyetten ayrılması lüzumu bulunmaktadır. Tabiiyet, “bir kişiyi veya bir şeyi devlete bağlayan siyasi ve hukuki bağ” olarak tanımlanmaktadır. Bu tarif, tabiiyetin kapsamlı bir mana ve niteliği haiz olduğunu göstermektedir. Bu tarifteki “kişi” ile hem gerçek hem de tüzel kişiler kastedilmiştir. Bu tarifteki “şey” ile ise gemiler ve hava gemileri kastedilmiştir⁸. Dolayısıyla gemilerin ve hava gemilerinin de birer tabiiyeti olduğu kabul edilmiştir. Bir devlete tabiiyet bağı ile bağlı bulunanlara tebaa adı verilmektedir⁹.

Diğer yandan, vatandaşlık tabiiyetten daha dar bir kavramdır; bununla bir kişiyi, bir gerçek kişiyi devlete bağlayan bağ anlaşılmaktadır. Yine de tabiiyetle vatandaşlık arasındaki farkı bundan ibaret saymak uygun düşmez. Çünkü vatandaş, devlete olan bağlılığının yanında ülkedeki hukuk düzeninin kendisine tanıdığı bütün haklardan yararlanan bir gerçek kişidir. Bu durumda ülkedeki hukuk düzeninin tanıdığı bütün haklardan yararlanamayan diğer gerçek kişiler vatandaş olarak mütalaa edilemez ama bunların tebaa olarak kabul edilmelerinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Sözgelimi, siyasi haklardan istifade edemeyen sömürge halkı tebaa olduğu hâlde vatandaş değildir¹⁰.

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin 2/a maddesinde vatandaşlığın kişi ile bir devlet arasında kurulan hukuki bir bağ olduğu düzenlendikten sonra bunun etnik kökeni göstermediği özellikle vurgulanmıştır. Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları da Türk vatandaşlığını yalnızca hukuki bir bağ olarak nitelendirerek, Türk vatandaşlığı kavramında her türlü ırk, din, dil, mezhep gibi ayrıştırıcı unsurları dışlamıştır. Gerçekten 1981 tarihli T.C. Anayasası'nın 66.

8 FİŞEK, Hicri: **Anayasa ve Vatandaşlık**, Ankara 1960, s.1. (Anayasa ve Vatandaşlık)

9 BERKİ, Osman Fazıl: **Devletler Hususi Hukuku, Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku**, cilt.1, Ankara 1966, 6. baskı, s. 15. (Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku)

10 TOPÇUOĞLU, Ali Aslan: **Modern Hukuk ve İslam'da Vatandaşlık Kavramının Hukuki Temeli**, GÜHFD (2012), C. XVI, S.3, s.197

maddesinde “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.*” denilmektedir. Burada “Türk Devleti” ifadesiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti kastedilmektedir. “Türk” ifadesi ise etnik bir birlik, ırk yahut soy birliği olmayıp, herkesi kapsayan üst bir kavramdır. Görüldüğü üzere, Türk vatandaşlığının tayininde aranan kriter subjektif vatandaşlık bağıdır ve esasında kişinin kendisini Türk toplumuna ait hissetmesi, Türk toplumunun bir parçası olarak görmesiyle ilgili bir durumdur¹¹. Hatta bazı yorumcular bu düzenlemenin Osmanlı İmparatorluğu döneminde gelişen ve Cumhuriyet döneminde de korunan çok-ulusluluk olgusuna uyum sağladığını ifade etmektedir¹².

Vatandaşlık ile hukuki olarak aynı anlamda kullanılan yurttaşlık kavramı ise, daha ziyade, siyasi bir birliğe mensup olmaya vurgu yapar. Bu bakımdan, yurttaşlık kavramının gerisinde birlik ve beraberlik içerisinde kendi kaderini belirleme ve demokrasi yatmaktadır. Bu anlamda olmak üzere, yurttaşın tanınan eşit siyasi özgürlükler ve diğer haklar önem kazanmaktadır¹³. Yurttaşlık, yönetenler ile yönetilenler arasında birliğin tesis edilmesine ilişkin bir konudur; yoksa bu birliğin nasıl tesis edileceği, bunun için kullanılan demokratik yöntemlerin neler olacağı ile ilgilenmez. Bu yönüyle de yurttaşlık, vatandaşlığın aksine hukuki bir kavram değildir. Bununla birlikte, kendilerine eşit siyasi özgürlükler bahşedilen yurttaşlar,

11 Bununla birlikte, burada Türk hukuk öğretisinde siyasi görüş farklılıklarına bağlı olarak Anayasa’nın 66. maddesinde geçen “Türk’tür” ifadesinin esasında objektif olarak etnik köken bildirdiğini savunanlar da bulunduğu belirtilmekte fayda görüyoruz. Bunun önüne geçmek üzere 66. maddenin ilk cümlesiyle ilgili olarak “Türk ulusu Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarından oluşur.” gibi değişiklik teklifleri yapılmıştır. Bu konuda bkz. AYBAY, Rona: **Türkiye Barolar Birliği Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi 2007**, Geliştirilmiş, Gerekçeli Yeni Metin, TBB Yayını, Ankara, 2007. (m.39)

Kanaatimizce bu tür tartışmaları uzatmak birleştirici olmaktan öte ayrıştırıcı bir nitelik taşımakta ve sanılandan da fazla kişiyi rencide ederek maksadını hayli aşmaktadır. Gerçekten ilk Anayasamız olan 1876 tarihli Kanuni Esasi’ye bile baktığımızda burada dönemin ulusalcılık akımlarına karşı, çok dinli ve çok uluslu bir toplumun bireylerinin vatandaşlık bağı marifetiyle yaratılan ortak bir Osmanlı kimliği altında birbirine kenetlenildiğine tanık oluyoruz. Kanuni Esasi’nin 8. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: “*Devleti Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihlal ve izae edilir.*” Benzer şekilde 1924 ve sonraki tarihli Cumhuriyet Anayasaları da bu esası muhafaza etmiştir. 1924 Anayasasının 88/1. maddesinde “*Türk ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur.*” düzenlemesi yer almıştır. 1961 Anayasasının 54. maddesinde ise “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.*” denilmiştir. O hâlde mevcut Anayasanın 66. maddesinde geçen “Türk” ifadesi belirli bir ırk veya etnik kökeni göstermek amacı taşımamaktadır; tersine her kökenden gelen insanın yer unsurundan kaynaklı ortak kimliğine işaret etmektedir. Bu açıdan, toplumda günlük dilde kullanımı giderek yaygınlaşan “Türkiyeli” kelimesinin de bize fazla zorlama ve yapay geldiğini belirtelim.

12 İZGİ, Ömer/ GÖREN, Zafer: **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu**, Ankara 2002, c.1, s. 663

13 ERDOĞAN, Mustafa: **Anayasa Hukuku**, Ankara 2009, 5. baskı, s. 8

yaratım sürecine katıldıkları ve rızaları ile geçerlilik kazandırdıkları kurallara riayet etmek zorundadır¹⁴.

Son olarak, vatandaşlık kavramının, milliyet kavramından da ayrılması icap eder. Gerçekten, milliyet, kişiyi bir devlete bağlayan vatandaşlık bağından farklı olarak, onu millete yani din, dil, ırk, toprak ve kültür gibi öğeler açısından türdeş olduğu (mütecanis) bir topluluğa bağlayan bağdır¹⁵. Bu bağ, esas itibarıyla bir milleti millet yapan şeydir. Burada millet kavramının içinden “biz” kavramı doğmaktadır. Biz ister istemez ötekilerden ayrı olarak bizde olan veya bizi biz yapan özelliğimizi yani farklılığımızı, ayrılığımızı ve başkalığımızı vurgular, yoksa hukuki bir anlam taşımaz¹⁶.

Bir devletin kurulabilmesi için gerekli olan ilk şey insan topluluğudur¹⁷. İnsansız bir devlet düşünülemez. İşte millet söz konusu insan topluluğunu nitelerek için kullanılan kavramlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, her insan topluluğunu millet olarak adlandırmak yanlış olacaktır. Zira bir topluluk hâlinde yaşayan insanların “millet” oluşturabilmesi ve sonunda bir devlet kurabilmesi için birtakım bağlarla birbirine bağlanmış olması gerekir. Bu bağların niteliği konusunda benimsenen görüşler çerçevesinde ortaya objektif ve sübjektif olmak üzere iki farklı millet tanımı çıkmaktadır¹⁸. İlk tanımda, milleti oluşturan insanlar birtakım objektif yani elle tutulur, gözle görülür (beş duyuyla hissedilir) bağlarla birbirine bağlanmaktadır. Bu bağlar ırksal, dinsel ve dilsel nitelikli bağlardır. Sözgelimi, bir insan topluluğunu bir araya getirip, bir arada tutan şey en başta ırk birliğidir. Bu görüşte geçmişte ve günümüzde kurulan devletlerin çoğu açısından baktığımızda bir haklılık payı bulunsa da, bugün için bir milleti kuran temel sadece ırk birliği olduğu söylenemez¹⁹. Millet asla aynı ırktan gelen kişilerin oluşturduğu bir topluluk değildir. Irk daha çok fizyolojik

14 WALZER, Michael: “Citizenship” In *Political Innovation and Conceptual Change*, first edition (birinci baskı), Cambridge, Cambridge University Press (1989), ss.211-219

15 TURHAN, Turgut/TANRIBİLİR, Feriha Bilge: *Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, 2012, 3. baskı, s. 23

16 BAYRAKTAR, Levent: Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, cilt.4, Sayı. 1 (2007), <http://www.İnsanBilimleri.com> (erişim tarihi: 14.6.2017)

17 PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk*, Ankara 2015, 14. baskı, s. 140.

18 GÖZLER, Kemal: *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* (Ders Kitabı), Bursa 2014, 5. baskı, s.156 vd.

19 Bu konuda ayrıca bkz. BEAUDIN, Hervé: *L’Idée de Nation* (Thèse pour obtenir le grade de docteur de l’université Paris-Sorbonne) Année 2012, Paris, <http://www.paris-sorbonne.fr> (erişim tarihi: 14.6.2017)

ve antropolojik birtakım özelliklere istinaden kurulmuş soyut bir gruptur. Bireyin iradesine dayanmayan, bugün artık gerçekliğini kaybetmiş yapay bir bağdan ibarettir. Öte yandan, dil ve din birliği de bir milleti oluşturan kuvvetli bağlar olsalar da tek başlarına milleti tanımlamakta yeterli olmamaktadır.

İkinci tanımında millet kavramı sübjektif bağlar üzerine inşa edilmektedir. Burada, millet ile kastedilen aynı topraklar (ülke) üzerinde yaşayan ve aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu' dur. Sübjektif millet görüşü, ilk olarak Ernest RENAN tarafından Sorbonne Üniversitesi'nde düzenlenen ve "millet" kavramının tartışıldığı 11 Mart 1882 tarihli bir konferansta dile getirilmiştir. RENAN, burada millet kavramını bir ruh, manevi bir ilke olarak tanımladıktan sonra bu ruhun, manevi ilkenin oluşumu için başlıca iki unsurdan söz etmiştir. Bu unsurlardan bir tanesi geçmişte, öbürü gelecekte bulunmaktadır. Geçmişte kalan unsur sahip olunan zengin hatıra mirasıdır; gelecekteki unsur ise birlikte yaşama ve müşterek hatıra yaratmaya devam etme yönünde beyan edilen istek ve kabuldür. Ortak hatıralarla dolu bir ulusal geçmiş esasen dayanışma duygusunun temelini teşkil eder. Kabul ise bu dayanışmanın devamlılığını sağlar. RENAN, bu anlamda bir milletin varlığını kendi tabiriyle her gün yapılan bir halkoylaması gibi görmektedir; tıpkı sıradan bir insanın varlığının, hayatın daimi bir teyidi olması gibi²⁰. Sonuç olarak RENAN'ın hâlâ güncelliğini koruyan sübjektif millet görüşü hayli pragmatik olduğundan pek çok başka düşünür tarafından da paylaşılmaktadır. Nitekim millet nedir sorusuna yanıt arayan GÖKALP de milletin ırki bir birlik olmadığını, kültürel bir birliğe dayanan terbiye yani eğitim sonunda oluşan bir birlik olduğunu çalışmalarında dile getirmiştir²¹.

III. VATANDAŞLIĞIN TARİHSEL VE ÇAĞDAŞ NİTELİĞİ

Vatandaşlık kavramının tarihsel gelişimini incelemek, hiç kuşkusuz, vatandaşlığın hukuki boyutu başta olmak üzere diğer boyutlarının anlaşılmasını kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Vatandaşlık kavramına yönelik en eski tanım, Antik Yunan şehir devletlerinde ifadesini bulmaktadır. Buna göre, vatandaş (*civis*) hukuken devlet işlerine müdahale etme hakkı bulunan bir kişidir²². Bu tanımdan hareket edildiğinde,

20 LENTZ, Valéry-Xavier: "Qu'est-ce qu'une nation?" de Ernest Renan, *Le Taurillon-magazine eurocitoyen* (jeudi 25 juillet 2013); <http://www.taurillon.org> (erişim tarihi: 9.12.2016)

21 GÖKALP, Ziya: Makaleler VIII "Millet nedir?", Ankara 1981, s.151; FİLİZOK, Rıza: Ziya Gökalp'e Göre Millet ve Milliyetçilik, <http://www.ege-edebiyat.org> (erişim tarihi: 14.6.2017)

22 BAL, Hüseyin: Siyaset Teorisinde Vatandaşlık Modelleri: Herman R. Van Gunsteren'in

nüfusun ancak çok küçük bir kısmının bu sıfatı taşımaya ehil görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim köleler (*serfler*), kadınlar, çocuklar ve yabancılar vatandaş olarak kabul edilmemiştir²³. Bu kişiler, edilgen (pasif) halk olarak kabul edildiklerinden, topluma karşı ileri sürebilecekleri haklardan mahrum bırakılmışlardı²⁴. Bunların dışında kalan hür erkeklerin ise vatandaş olabilmesi için topluma örnek, faziletli bir kişi olmaları gerekli ve yeterlidir. Bu uygulama, bugün anladığımız anlamdaki vatandaşlığın kişilere yüklediği yükümlülüğün de temelini teşkil etmektedir.

Ortaçağın ilk dönemlerinde, Hristiyanlığın giderek yaygınlaşması vatandaşlık kavramının anlamını da değiştirmiştir. Bu dönemde, ancak gerçek bir hristiyanın gökler ülkesinin vatandaşı olabileceği iddia edilmiştir. Bu iddiayla vatandaşlığın dünyevi anlamı hiçe sayılmıştır. Kişinin doğduğu ve üzerinde yaşadığı *patria* (vatan) denilen topraklara olan bağlılığının bu dönemde yapılan vatandaşlık tanımlarında bir yeri bulunmamaktadır. Senyör/ vassal ilişkisi sebebiyle bir çeşit kişisel sadakat ilişkisine dönüşen siyasi bağlar, insanların ya İsa, Kilise ve kutsal topraklar ya da senyörler uğruna ölmek (şehadet) yoluyla onura kavuşabilecekleri bir yapıyı temsil etmeye başlamıştır. Bu bakımdan Hristiyanlık sadece Antik Yunan'daki vatandaşlık anlayışını reddetmekle kalmamış; fakat aynı zamanda kendi toplum anlayışını da beraberinde getirmiştir. Roma vatandaşlığından dışlanmış kölelerin, kadınlar ve çocukların hatta yabancıların kendilerini diğer bütün insanlarla eşit hissedecekleri, hemhâl olacakları ayrı bir toplum yaşantısını yansıtan Hristiyanlık; böylelikle Antik Yunan'daki kamusal değerleri bütünüyle silerek, Antik Yunan vatandaşlık anlayışını kökten değiştirmiştir. Hristiyanlıkla birlikte, vatandaşlık kavramının katılım, ortaklık, eşitlik gibi değerleri anlamını yitirmeye başlarken; topluma aidiyet, devlete hizmet gibi değerlerin yerine içe dönük (pasif) bir hayat tarzı gelişmiştir²⁵.

Feodal dönemde toplum katı hiyerarşik bir yapılanma göstermiş ve bu yapılanma örf-adet hukukuyla iyice perçinlenmiştir. Orta Çağ şehir devletleri, burjuvaların ekonomik bir etkinlik modelinden sağlayacağı karşılıklı çıkar anlayışının temelinde inşa edilen bir birlik niteliği

Sınıflandırması, **Turkish Studies** (Fall 2015), Volume 10/14, ss. 17-36, s. 21

23 Bunun da sebebi, anılan toplumsal kesimlerin kamu alanına katılım için uygun görülmemesiydi. Çünkü vatandaşlık özünde herkesin ortak bir alana eşit olarak katılması fikrine dayanır. ÖZKAZANÇ, Alev: Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** (2009), S.64, c. I, s.250.

24 AYBAY, Rona/ÖZBEK, Nimet: **Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul 2015, 4. baskı, s. 8. (Vatandaşlık Hukuku)

25 POLAT, Ezgi Güzel: Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı, **Ankara Barosu Dergisi**, 2011/3, s.131.(Osmanlı'dan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı)

arz ettiğinden vatandaş her şeyden önce burjuvaların özgürlüklerini güvence altına alan bir kişi olarak mütalaa edilmiştir. 13. yüzyılda ulusal monarşilerin gelişmeye başlamasıyla kilisenin, feodal güçlerin ve hatta evrensel imparatorluk düşüncesinin önemi gitgide azalmıştır. Bu süreç, vatan ve vatandaşlık kavramlarının anlam ve içeriğinde ciddi bir değişim meydana getirmiştir. Vatan bu şekilde bir yandan kutsallığını devam ettirirken; öbür yandan siyasi bir anlam ve içerik kazanmıştır. Vatan güncellenen anlam ve içeriğiyle siyasi iktidarın uygulandığı coğrafik bir alana indirgenirken, modern devlet kurgusunun içerisine yerleştirilmiş ve vatandaşlık kavramı da ulus-devlete evrilen devlet yapılanmasının bünyesindeki değişen içeriğiyle bugünlere gelmiştir²⁶.

Vatandaşlığın millet kavramıyla olan yakın ilişkisi aynı döneme denk gelmektedir. 19. yüzyılda özellikle Avrupa'da ulus-devletler iyice yaygınlaşmıştır. Vatandaşlığın hukuki statüsü bu dönemde ulus-devlete olan bağlılıktan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda vatandaşlık kişi ile devlet arasındaki hukuki ilişkiyi yaratan ve meşruiyetini bu ilişkiden alan bir kurum olarak değerlendirilmektedir²⁷. Kişi ile devlet arasında kurulan vatandaşlık ilişkisinin temelinde ise vatan ve yurt kavramları bulunmaktadır. O hâlde vatan veya yurt kişi ile devlet arasındaki ilişkinin somut bir göstergesi olmaktadır. Bu açıdan vatandaşlıkta aynı etnik kökene mensubiyetten daha çok vatana olan bağlılığın derecesi önem kazanmaktadır. Dolayısıyla millet, aynı etnik kökene mensup olan kişilerin oluşturduğu sınırlı bir gruptan ziyade vatana aynı derecede bağlı kişilerden meydana gelen bir topluluktur. Bu dönemde vatandaşlık ile vatanperverlik arasındaki ilişki hiçbir dönemde olmadığı kadar yakındır.

Vatandaşlık kavramına yönelik liberal bakış açısı Fransız Devriminin bir ürünüdür. Bu dönemde vatandaşların sahip olduğu hakların taşıdığı öneme ilaveten Anayasaya olan bağlılık, mensup olunan etnik bir kökene kıyasla daha değerlidir. Immanuel KANT'ın kişilerin gerçek anlamda insan olabilmeleri için özgür iradeleriyle hareket etmeleri gerektiği yönündeki düşüncesi vatandaşlık kavramını da derinden etkilemiştir. Bu bakımdan vatandaşlığın doğuştan gelen bir özellik (soyluluk) olmasının çok ötesinde, kişiye devlet ile olan ilişkisinde talebi doğrultusunda bir takım haklar sağlayan bir statü²⁸ olduğu fikri bu dönemde yaygınlık kazanmıştır. Bu şekilde vatandaşların eline milliyetçi ideolojinin de

26 POLAT, Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı, s.132

27 Bu konuda bkz. FİŞEK, Anayasa ve Vatandaşlık, s.2

28 Bu yönde bkz. ŞİT, Banu: Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış, **TBB Dergisi** (2008), Sayı. 76, s. 67, dpnt. 8

tesiriyle kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi fırsatı geçmiştir. Burada siyasi haklar son derece önemlidir. Oy kullanma hakkına sahip kişi sayısı arttıkça da, daha fazla kişi adalet talep eder hâle gelmiştir.

Görüldüğü üzere, Fransız Devrimi ile birlikte ulus-devlet ve siyasi katılım kavramları birbirleriyle daha bir uyumlu hâle gelmiştir. Ulus-devletlerde vatandaşlık siyasete katılımın bir ön koşulu olarak kullanılmaktadır. Oysa günümüzde küreselleşme sürecinin de etkisiyle vatandaşlığın, bir zamanlar parçası olduğu ulus-devletten ufak ufak kopmaya başladığı gözlenmektedir. Geçmişte, insanların vatandaşlık bağıyla siyasal alana dahil olmalarının şartlarını yaratan ve kendi kendilerinin kaderlerini tayin etmelerini temin eden ulus-devletler bugün siyasal katılımın önünde bizzat engeller yaratmaktadır. Siyasal katılımın tabanının genişletilmesi, yani siyasal katılımın demokratikleşmesi için vatandaşlığın milletten arındırılması gerektiği ileri sürülmektedir²⁹.

20. yüzyıla gelindiğinde sosyal vatandaşlığı destekleyenler devletlere her şeyden önce kişilerin bütün medeni, siyasi ve ekonomik haklarını tanımaları yönünde talepte bulunmuşlardır. Modern vatandaşlık kavramı içerisinde zaten medeni, siyasi ve ekonomik haklar bulunmaktadır. Bununla birlikte, vatandaşlığın bunların dışında sosyal hakları da kapsadığı görüşü oldukça yenidir. Aslında sosyal vatandaşlık refah devleti politikalarının uygulamaya konmasıyla ortaya çıkmıştır. İngiliz teorisyen T.H. MARSHALL'a göre tarihi gelişim sürecinde üç tür vatandaşlık bulunmaktadır. Bunlardan ilki, medeni vatandaşlıktır. Medeni vatandaşlık ifade özgürlüğü, adalet hakkı ve bireysel özgürlük gibi hak ve özgürlükleri bünyesinde barındırmaktadır. İkinci olarak, siyasi vatandaşlık yerel yönetimler ve ulusal parlamento aracılığıyla siyasi güce katılma gibi haklardan meydana gelmektedir. Üçüncü ve son olarak, sosyal vatandaşlık iktisadi refah hakkı ve toplumsal mirası paylaşma, topluma egemen olan standartlara uygun bir şekilde uygar bir insan olarak yaşama hakkını güvence altına almaktadır³⁰. Bu açıdan bakıldığında, vatandaşlığın gelişimi ile hakların gelişimi arasında yakın bir ilişki bulunduğu sezilmektedir. Nitekim sosyal vatandaşlığın sosyal hakların en ileri düzeye eriştiği 20. yüzyıla ait bir kavram olması da bu tarz bir yorumu desteklemektedir. Zaten MARSHALL da vatandaşlıkla ilgili olan çözümlenmesini haklara ve hakların gelişim sürecine dayandırmış

29 KADIOĞLU, Ayşe: Vatandaşlık ve Siyasi Katılım (2008), **Ergun Özbudun'a Armağan**; <http://www.research.sabanciuniv.edu> (erişim tarihi: 19.12.2016)

30 T. H. MARSHALL' a atfen SARIİPEK, Doğa Başar: Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık (Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme), Çalışma ve Toplum, 2006/2, s.70.

bulunmaktadır. Onun için vatandaşlık birçok hakka ve güce erişim sağlayan bir durumdur. O hâlde vatandaşlıktan söz edebilmek için, vatandaşlık statüsünün kapsadığı hakların artırılarak, ayırım gözetmeksizin herkese toplumun tam ve eşit üyeleri olarak davranılması sağlanmalıdır. Bu doğrultuda, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda refah devletinin iyice yükselmesiyle birlikte, önemli sayıda düşünür vatandaşlığın yaşam hakkı ve çalışma hakkı gibi birçok hakkı içine alacak şekilde genişletilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Netice itibariyle, çağdaş vatandaşlığın siyasi katılım hakkını tesis ettiği görülmektedir. Buna karşılık vatandaşlar, temsili demokrasilerde daha ziyade bu haklarını uzaktan, seçtikleri temsilciler vasıtasıyla kullanmaktadır. Çağdaş vatandaşlık bu anlamda pasif niteliklidir. Vatandaşların eylem kabiliyeti sınırlı olup, bu imkan seçilmişlere tanınmıştır. Vatandaşlık eylemde bulunmayı teşvik etmez, tersine sınırlandırır. Yine de vatandaşlar her zaman devlete karşı olan yükümlülüklerinin farkındadır; neleri yapabileceklerini, neleri yapamayacaklarını ve bunların sınırlarını gayet iyi bilir.

IV. VATANDAŞLIĞIN HUKUKİ BOYUTU

Vatandaşlığın hukuki boyutu konusunda, kavramın tarihi gelişimi içerisinde birbirinden çok farklı pek çok görüş ileri sürülmüştür. Fransız Devrimi'ne kadar olan süreçte, kişiler devlet karşısında herhangi bir hak talep edemeyen, devlet karşısında sadece yükümlülükleri bulunan tebaa olarak görülmüştür.

Tarihi süreçte, vatandaşlığın hukuki boyutuyla ilgili olarak savunulan görüşleri, esas itibariyle, dört başlık altında toplamak mümkündür.

A. Sürekli Sadakat Bağı Görüşü

Tarihsel kökenini feodalite döneminde bulan bu görüş çerçevesinde vatandaşlık kişi ile devlet arasındaki sürekli sadakat bağına ifade eden ve siyasi yönü ağır basan bir bağdır. Bu bağ ile kişi üzerinde doğduğu ve yaşamını sürdürdüğü toprağın sahibi olan hükümdara karşı zorunlu olarak devamlı surette bir itaat ve sadakat borcu altına girmektedir. Bu açıdan kişinin vatandaşlığını değiştirmek marifetiyle söz konusu itaat ve sadakat borcundan kurtulması mümkün değildir³¹. Hiç kimsenin hükümdara yüz çevirmek, memleketini terk etmek yetkisi yoktur³². Sürekli sadakat bağı görüşü, günümüzde etkisini önemli ölçüde yitirmiş olsa da; bunun

31 DUCKETT, Keith: The Meaning of Citizenship: A Critical Analysis of Dual Nationality and The Oath of Renunciation, *Immigr.& Nat'lity L. Rev.* (2000), Vol. 21, ss. 717-733, s. 719.

32 *nemo potest excuere patriam.*

özellikle Anglo-Amerikan hukuku sisteminde bıraktığı derin izler hâlâ daha görülebilmektedir. Nitekim 1948 tarihli İngiliz Vatandaşlık Kanununda sadakat yemini açık bir şekilde düzenlenmiş bulunmaktadır³³.

Sürekli sadakat bağı görüşü çerçevesinde devlet kimlerin vatandaş kılınacağını serbestçe saptamaktadır. Devlet kendi yapısını etkileyen fikirlere ve yüksek menfaatlerine göre vatandaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi şartlarını belirlemek serbestisine sahiptir³⁴. Bu görüş, günümüze kadar çeşitli hukuk sistemlerini etkilemiş ve hâlâ da etkilemeye devam etmektedir. Bununla birlikte, bu görüşün vatandaşlık kavramının sosyolojik boyutunu görmezden gelerek kişinin devlet karşındaki çıkarlarını ihmal ettiğine yönelik gelen tenkitler üzerine günümüzde katı uygulamadan vazgeçilerek, vatandaşın da devlet karşısında bir miktar hakları bulunduğu fikri kabul edilmeye başlamıştır.

B. Sözleşme veya Hukuki İlişki Görüşü

Vatandaşlığı kişi ile devlet arasında kurulan bir sözleşme veya hukuki ilişki olarak değerlendiren görüşler, esas itibarıyla, bir önceki görüşte ifadesini bulan kişinin devlete olan bağlılığını ortadan kaldırmak üzere ortaya atılmıştır. Kaynağını Jean Jacques ROUSSEAU' nun toplumsal sözleşme (contrat social) teorisinden³⁵ alan bu görüşlere göre; vatandaşlık kişi ile devlet arasında karşılıklı haklar ve borçlar doğuran bir sözleşmedir. Bu da demek oluyor ki; vatandaşlığın hukuki boyutu kişi ile devlet arasında akdedilen ve bunların karşılıklı olarak taahhütlerini içeren sözleşmede saklıdır. Vatandaşlık bağının özü sözleşmeseldir ve bu bağ ancak taraf iradelerinin birleşmesinden doğar. Bu şekilde kurulan sözleşme, borçlar hukukundaki tam iki tarafa borç yükleyen (contrat synallagmatique) sözleşmelere benzemektedir. Zira burada devlet vatandaşına kanunlarının himayesini bahşetmekte, ona medeni ve siyasi haklar tanımakta ve söz konusu haklara her yerde saygı gösterilmesini sağlamaktadır. Buna karşılık vatandaşından da kanunlarına uymasını, kamu harcamalarına katılmasını ve saldırı hâlinde ülkesini savunmasını talep etmektedir. Sonuç olarak kişi ile devlet karşılıklı haklara sahip olmuş ve yükümlülüklerini üstlenmişlerdir. Kişi için hak olan, devlet için borçtur; devlet için hak olan ise kişi için bir borçtur³⁶.

33 DOĞAN, Vahit: Türk Vatandaşlık Hukuku, Ankara 2016 13. baskı,, s. 9. (Türk Vatandaşlık Hukuku)

34 GÖÇER, Erdoğan: **Türk Tabiiyet Hukuku**, Ankara 1974, 2. bası, s. 8. (Türk Tabiiyet Hukuku)

35 ROUSSEAU, Jean Jacques: **Toplumsal Sözleşme, ya da Politik Hakkın İlkeleri** (çev. Aziz YARDIMLI), İDEA Cep Kitapları, İstanbul 2011, s.24-25

36 BERKİ, Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku, s. 16

Sadece Fransız hukukunu etkilemiş olan bu görüşün ortaya atılmasının önemli bir nedeni önceden 1927 tarihli Vatandaşlık Kanunu kabul edilinceye kadar Fransa'da vatandaşlık konusunun Medeni Kanunda (Code Civil) düzenlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki; bugün için bu görüşü benimsemek hayli zor görünmektedir³⁷. Zaten bu görüşü pek çok açıdan eleştirmek mümkündür. Bir kere, her şeyden önce bir sözleşmenin geçerli olarak kurulabilmesi için ehliyetin varlığı ön koşuldur. Hâlbuki vatandaşlığın doğum yoluyla kazanılmasında ehliyetin herhangi bir rolü bulunmamaktadır. Çocuk, doğmakla vatandaşlık alır. Eğer vatandaşlık sözleşmesel bir nitelik taşıysaydı, bu mümkün olmazdı. Ayrıca sözleşme iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun surette iradelerini beyan etmeleriyle tamam olur. Buna karşılık, vatandaşlık eşin vatandaşlığının kendiliğinden kazanıldığı evlenmelerde olduğu gibi bazı durumlarda irade dışı kazanılabilmektedir. Benzer şekilde; vatandaşlık vatandaşlıktan çıkarma, vatandaşlığa alınma kararının iptali ve kaybettirme gibi hâllerde bu sefer muhatap kişinin iradesi dışında da kaybedilebilmektedir. Sonuç olarak vatandaşlık ilişkisinde devlet egemen güç olarak üstün konumdadır ve kimlere hangi şartlar altında vatandaşlık vereceğini veya kimlerin vatandaşlığına son vereceğini kendisi belirlemektedir. Bu şartlar altında vatandaşlığın sözleşmesel bir ilişki olduğu görüşü kabul edilebilir değildir.

C. Sosyolojik Görüş

Sosyolojik görüş, devletin vatandaşlık şartlarını tek başına serbestçe saptaması prensibine karşı çıkmaktadır. Bu açıdan, vatandaşlığın hukuki boyutunu açıklamak yerine, devletin vatandaşlık şartlarını saptarken sosyolojik gerçeklere uygun davranması gerektiğini kabul etmektedir. Devletin vatandaşlık şartlarını tayin serbestisi sosyal gerçeklerle sınırlı olmaktadır. Bu anlamda kişinin milliyeti, yerleşim yeri gibi birtakım sosyal gerçekler, kişi lehine vatandaşlığın doğumuna yol açmakta ve devlet bunların karşısında sadece bu vatandaşlığı tanımak durumunda kalmaktadır. Zira sosyal gerçeklere aykırı düşen bir vatandaşlık mevzuatı milletlerarası alanda asla geçerli olmaz. Bu itibarla sosyolojik görüşten hareket eden sistemler vatandaşlık hukukunu milletlerarası hukukun bir parçası olarak görmektedir. Devletlerin vatandaşlık kanunları, milletlerarası alanda benimsenen sosyal gerçeklerle sınırlı olmaktadır. Vatandaşlık kanunlarının geçerliliği, bunların milletlerarası alanda kabul edilen prensiplere uyumuna bağlıdır. Sosyolojik görüş, devletin vatandaşlık hukuku alanındaki çıkarlarını sınırlayıcı bir etkiyi haizdir.

37 DOĞAN, Türk Vatandaşlık Hukuku, s. 10

Bu görüş, devletin egemenlik hakkına dayanan serbestisini büyük ölçüde daraltmaktadır³⁸.

D. Hukuki Statü Görüşü

Hukuki statü görüşü çerçevesinde, vatandaşlık devletin kişiye belirli haklar tanıyıp, belirli borçlar yüklemesine vasıta olan bir hukuki statü olarak ele alınmaktadır³⁹. Burada devlet ile kişi arasında bir tür kamu hukuku ilişkisi kurulmaktadır. Bu açıdan taraflar arasında bir eşitlikten söz edilemez. Zira kamusal menfaat daima ön planda gelmektedir. Devlet, vatandaşlık şartlarını tayin ederken esasında kendi kurucu unsuru olan insan topluluğunu belirlediğinden pek tabii kendi menfaatini önde tutmaktadır. Devletin bu konudaki serbestliği Uluslararası Adalet Divanında çeşitli vesilelerle birçok kez teyit edilmiş bulunmaktadır.

Bütün bu açıklamaların ışığında şu sonuca ulaşmak mümkündür: Devletler vatandaşlık şartlarını tayinde serbesttirler. Zira vatandaşlık devletin kuruluş ve devamlılığının temelini teşkil etmektedir. İşte devletler bu serbestiye dayanarak kimlerin, ne şartlarda vatandaş olacağını tek taraflı olarak düzenleme yetkisine sahiptir. Hukuki statü görüşüne göre, devletlerin bu şekilde kendi menfaatleri doğrultusunda ve tek taraflı olarak belirlediği vatandaşlık şartlarını taşıyan kişilerle aralarında hukuki bir bağ kurulmaktadır. Devlet bir kamu hukuku ilişkisi olarak nitelendirilen bu bağı tek taraflı olarak kurduktan sonra, kişi vatandaş sıfatını kazanır. Vatandaşlık sıfatını alan kişi bu andan itibaren hukuki bir varlıktır. Bu sebeple, artık hukuka uygun olmak kaydıyla dilediği şekilde davranabilir; hukuka aykırı bir davranışa maruz kaldığında da devletten hukuki koruma talep edebilir⁴⁰.

E. Vatandaşlığın Hukuki Boyutuna Yönelik Görüşlerin Değerlendirilmesi

Vatandaşlığın hukuki boyutuyla ilgili olarak yukarıda bahsi geçen görüşler birlikte değerlendirildiğinde, vatandaşlığın devletin kendi menfaati doğrultusunda egemenlik hakkını kullanmak suretiyle şart ve hükümlerini tayin ettiği bir hukuki statüyü gerçekleştiren, kişi ile arasında kurulan hukuki bir bağdan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Devlet bir kamu hukuku ilişkisi olarak nitelendirilen bu bağı tek taraflı

38 GÖĞER, Türk Tabiiyet Hukuku, s. 8-9

39 HEYWOOD, Andrew: **Political Ideas and Concepts, An Introduction**, New York, St Martin's Press, 1994, s.155

40 LEYDET, Dominique: Citizenship (ed. Edward N. ZALTA), **The Stanford Encyclopedia of Philosophy** (Spring 2014 edition), <http://www.plato.stanford.edu> (erişim tarihi: 15.12.2016)

kurduktan sonra, kişi vatandaş sıfatını almaktadır. Kişinin vatandaşlık sıfatını almasıyla birlikte, vatandaşlığın maddi/iç ve milletlerarası olmak üzere iki yönü ortaya çıkar.

Vatandaşlığın maddi/iç yönünde başlıca iki unsurun varlığı dikkat çekmektedir. Bu unsurlardan ilki, vatandaşlık kavramının ifade ettiği kişi ile devlet arasında kurulan hukuki ilişkidir. Diğer unsur, vatandaşlık kavramında yer alan ve kişinin hukuken tespit edilmiş vasfı olarak ortaya çıkan hukuki statüdür⁴¹. O hâlde vatandaşlığın maddi/iç yönü şeklen bir devlete aidiyeti gösterirken; içerik olarak kişinin bir vasfı olarak tezahür eden bir hukuki statüyü ifade etmektedir. Kişi devlet ile arasında vatandaşlık bağı kurulduğu anda vatandaşlık statüsünü alır. Kişi bununla devletin kendi vatandaşları için getirmiş olduğu hukuk düzeninin muhatabı olur. Kişi bu düzenin kendisine tanıdığı haklardan yararlanır; buna karşılık, bu düzenin kendisine yüklediği borçları yerine getirir.

Vatandaşlığın milletlerarası yönü ise, devletlerin milletlerarası alanda kişisel yetkisinin tayininde kullanılan kıstaslardan birisidir. Devletin kişisel yetkisinin milletlerarası alana teşmili vatandaşın diplomatik himaye hakkından yararlanması, vatandaşın ülkeye kabul zorunluluğunun bulunması ve suçluların iadesi kapsamında vatandaşın iade edilmezliği prensibi vasıtasıyla olmaktadır.

Görüldüğü üzere, vatandaşlığın hukuki boyutuna yönelik yukarıda açıklanan görüşlerden her biri, konuya vatandaşlığın bir yönüyle yaklaşmıştır. Bugün için, vatandaşlığın bir kamu hukuku ilişkisi olduğu; bununla kişinin şart ve hükümleri önceden devlet tarafından egemenlik hakkına dayanılarak tek taraflı olarak tespit edilmiş bir hukuki statüye girdiği⁴² kabul edilmektedir. Bu statüyle birlikte kişi ile devlet arasında kurulan ilişki tam manasıyla bir sözleşme olmayıp, esas itibarıyla devlet menfaatinin ön planda olduğu kamu hukuku karakterli bir ilişkidir. Diğer bir deyişle, devlet sosyal gerçekleri göz önünde bulundurup, milletlerarası hukukun kaidelerine ve insan haklarıyla ilgili güncel gelişmelere ters düşmedikçe vatandaşlık hukuku alanında kendi menfaatinin daima üstün tutarak egemenlik hakkına dayanarak tek taraflı olarak düzenleme yapma serbestisine sahip olmaktadır⁴³.

41 NÖMER, Ergin: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul 2016, 22. Bası, s. 21. (Türk Vatandaşlık Hukuku)

42 Bu yönde bkz. WANG, Stephanie: Does The Nationality Law, and Its Prohibition of Dual Nationality, Need Reform..., **Tsinghua China Law Review** (2010-2011), Vol.3, ss. 313-334, s.316.

43 DOĞAN, Türk Vatandaşlık Hukuku, s. 11

V. VATANDAŞLIĞIN GENEL ESASLARI

Devletler, daha önce de ifade edildiği üzere vatandaşlığın şart ve hükümlerini tespit ederken, bütünüyle serbest değildir. Devletler vatandaşlığa ilişkin hüküm koyarken milletlerarası hukukta kabul edilen bazı genel esaslarla sınırlandırılmıştır. Buna göre; herkesin bir vatandaşlığı olmalıdır; herkesin yalnız bir vatandaşlığı olmalıdır; kişi vatandaşlığını seçmede ve değiştirmede serbest olmalıdır. Nitekim 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 15. maddesinde “1- Her kişinin bir vatandaşlık hakkı vardır. 2- Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından ve vatandaşlığını değiştirmek hakkından mahrum edilemez” şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir⁴⁴.

Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin 4. maddesinde de taraf devletlerin vatandaşlığa ilişkin kurallarının temel alacağı ilkeler düzenleme altına alınmıştır. Buna göre “herkes vatandaşlık hakkına sahiptir”; “vatansızlık önlenmelidir”; “hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından mahrum edilemez”⁴⁵.

Vatandaşlığın genel esaslarını teşkil eden söz konusu ilkeler, esasında devletlerin ulusal yetkilerinin kapsamına giren vatandaşlık konusunu düzenlerken göz önünde bulundurmaları gereken ideallerdir. Bununla birlikte, bunların gerçekte tam olarak uygulanabildiklerini söylemek hayli zordur. Her devletin vatandaşlık düzenlemeleri kendi menfaatleri ve günlük politikalar dolayısıyla bu esaslardan az ya da çok sapmalar göstermektedir. Bu sebeple, bu üç esas uluslararası hukuk açısından uzun dönemde varılması istenen hedefler olarak kabul etmek daha yerinde olur. Buna karşılık, son dönemde vatandaşlık konusunda akdedilen uluslararası sözleşmeler ve bunların ışığında yapılan ulusal kanunların, çoğunlukla bu hedeflere yaklaşma eğilimi göstermeleri sevindirici bir gelişme olsa da, özellikle ikinci esas açısından bazı haklı gerekçelerle bunun tam tersinin geçerli olduğu söylenebilir.

A. Herkesin Bir Vatandaşlığı Olmalıdır

Herkesin bir vatandaşlığı olmalıdır. Bununla birlikte, bu prensip uygulamada ihlal edilmekte ve herhangi bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı bulunmayan kişilere sık sık rastlanılmaktadır. Bu durumda bulunan

44 Bu düzenlemeyle birlikte, kişilerin bir vatandaşlığa sahip olma konusundaki menfaati uluslararası hukukça da tanınmış bulunmaktadır. Bu konuda bkz. ROBINSON, Nehemiah: **The Universal Declaration of Human Rights: Its Origin, Significance, Application, and Interpretation** 123 (1958) Burada 15. madde uluslararası hukuk tarihinde büyük bir yenilik olarak takdim edilmektedir.

45 Bu konuda bkz. çev. AYKAÇ, Alper Can: Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, **TBB Dergisi** (2008), S. 77, s. 361-362

kimselere vatansız (*heimatlos*) adı verilmektedir. Vatansız vatandaşlığı bulunmayan ya da vatandaşlığı saptanamayan kimselerdir. O hâlde, vatansızlık vatandaşlığın yokluğu veya saptanamaması hâlidir⁴⁶.

Herkesin bir vatandaşlığı olmalıysa, hiç kimse vatansız duruma düşmemelidir. Demek ki vatansızlık düzene aykırı, anormal ve hatta sakıncalı bir durumdur. Gerçekten vatansızlık kişinin hem kendisi, hem ülkesinde bulunduğu devlet hem de toplumun geneli için arzu edilmeyen ve önlenmesi gerekli bir durumdur.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ifadesini bulan “*her kişinin bir vatandaşlık hakkı vardır*” esası ahlaki bir değer taşısa da, hukuken bunu sağlayıcı bir mekanizma yoktur. Zira kişi kendisinin vatandaşlık hakkının tanınması yönündeki talebini sadece bir devlete karşı ileri sürebilir. Buna karşılık, devletler kural olarak kendilerine yöneltilen böyle bir talebi kabul etmek mecburiyetinde değildir. Nitekim 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statülerine İlişkin Sözleşmenin 1. maddesinde vatansız kişi “*kendi kanunlarının işleyişi içinde hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak sayılmayan bir kişi*” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan hareketle devletlerinin kendi kanunlarının işleyişi içinde bir kişiyi vatansız bırakmaları olasıdır⁴⁷.

Vatansızlığın çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Sözgelimi, vatansızlık doğum yoluyla vatandaşlığın kazanılması hâlinde devletlerin farklı esasları benimsemiş olmalarından kaynaklanabilir. Doğum yeri esasını (*ius soli*) kabul etmiş bir devletin vatandaşı ana babanın çocuğu, kan esasını (*ius sanguinis*) kabul etmiş bir devletin ülkesinde dünyaya gelirse vatansız kalacaktır. Yine bir devlet kendi vatandaşını vatandaşlıktan çıkarmışsa ve bu kişi başka bir devletin vatandaşlığını da kazanamamışsa da vatansız kalacaktır. Devletler kimi zaman siyasi ya da ideolojik sebeplerle kişileri vatandaşlıktan yoksun bırakacak uygulamalar içerisine girmişlerdir⁴⁸.

Vatansızlık, başta kişinin kendisi olmak üzere ilgili devlet ve toplum için de istenmeyen, sakıncalı bir durumdur. Bir kere, devlet vatandaşlık bağı aracılığıyla kendisine varlık veren topluluğun üyelerini kolayca saptamakta; bu kişilere bazı haklar ve yükümlülükler tevdi etmektedir. Vatansızlıktan yoksun bir kişi bulunduğu ülkede devletin sağladığı bu hakların bazılarında yararlıansa bile; askerlik hizmeti gibi ızafe ettiği yükümlülükleri yerine getiremez. Zaten uluslararası hukukta kabul edildiği üzere bir devlet askerlik ödevini yalnızca kendi vatandaşları

46 BERKİ, Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku, s.21-22

47 BATCHELOR, Carol A.: Stateless Persons: Some Gaps in International Protection, **International Journal of Refugee Law**(1995), Vol. 7, ss.232-234

48 AYBAY/ÖZBEK, Vatandaşlık Hukuku, s. 52

için zorunlu kılabilir. Bu durum vatansız için kimi kez haksız bir avantaj hâlini almaktadır.

Diğer yandan, vatandaşlıktan yoksun bir kişinin yaptığı hukuki işlemlerin geçerliliğinin saptanmasında bu kişinin ehliyetinin bulunup bulunmadığının belirlenmesi de hayli zor olacaktır. Zira kişinin ehliyetinin tayini daha ziyade vatandaşlık bağıyla bağlı bulunduğu devletin hukukuna bırakılmıştır. Oysaki vatandaşlıktan yoksun bir kişi için böyle bir hukuk mevcut değildir⁴⁹.

Vatansız bir kişinin bulunduğu ülke makamlarınca sınır dışı edilmesi de ayrı bir problem teşkil etmektedir. Çünkü devletler, başka devletlerce sınır dışı edilen vatandaşlarını ülkeye kabule mecburdur. Bununla birlikte, hiçbir devlet başka bir devlet tarafından sınır dışı edilen vatansız ülkesine sokmak zorunda değildir. Bu yüzden, ülkede bulunması sakıncalı bile olsa, vatansız bir kişiyi sınır dışı etmek pratikte imkansızlaşabilir⁵⁰.

Vatandaşlıktan yoksun bir kişi, herhangi bir devletin diplomatik himayesinden mahrumdur. Çünkü devletler, ancak kendi vatandaşlarına diplomatik himaye sağlayabilirler. Buna karşılık, kişiler de yalnızca vatandaşlık bağıyla bağlı oldukları devletten talepte bulunabilir, koruma isteyebilir.

Bunların dışında, vatansız bir kişi herhangi bir ülkede kalma, ikamet etme, çalışma gibi konularda da öteki yabancı gruplarına kıyasla daha dezavantajlı bir konumdadır. Ayrıca bunlara kimlik kartı, pasaport gibi belgelerin temini de kolay olmamaktadır⁵¹.

49 Pek tabii burada kişinin şahsi statüsünün (ehliyetinin) vatandaşlık dışında yerleşim yeri, mutad mesken gibi başka irtibat noktalarıyla saptandığı değişik hukuk sistemleri bulunduğu da hatırlanmakta fayda var. Yine vatandaşlık prensibinin yetersiz kaldığı durumlarda da yerleşim yeri veya mutad meskenin ikincil/tamamlayıcı bağlama noktaları olarak uygulandığı da dikkati çekmektedir. Sözgelimi, 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statülerine İlişkin BM Sözleşmesi'nin 12. maddesinde vatansızların kişisel statüsü olarak ikametgah (yerleşim yeri) hukukunun, bunun bulunmadığı hâllerde ise sakin olduğu yer (mutad mesken) hukukunun uygulanacağı belirtilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. ARSLAN, İlyas, *Milletlerarası Özel Hukukta Mutad Mesken Kavramı*, İstanbul, 2014, s.11

50 Sınır dışı etme, bu işleme maruz kalan kişi bakımından son derece olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple, sınır dışı edileceklerin hukuk düzenlerinde tanınan güvencelerden yararlandırılması son derece önemli olmaktadır. Ancak hiçbir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olmayan kişiler bu güvencelerden dahi yararlanamayacak bir konumdadır. Bu bakımdan söz konusu kişilerin kamu düzeni ve kamu güvenliği açısından herhangi bir sakıncalı durumu bulunmamak kaydıyla bunların sınır dışı edilmemeleri konusunda farklı hukuk düzenlemelerinde hükümler yer almaktadır. Bu konuda Türk hukukunda Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun "Vatansız kişilere tanınan haklar ve güvenceler" başlıklı 51. maddesinin 1. fıkrasının b. bendinde de bu yönde bir hüküm bulunmaktadır.

51 AYBAY/ÖZBEK, *Vatandaşlık Hukuku*, s. 54

Bütün bu sayılan sakınca ve zorluklar, uluslararası düzeyde vatansız kişiler üzerinde daha fazla çalışılmasını sağlamıştır. Nitekim Birleşmiş Milletler öncülüğünde imzalanan 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statülerine İlişkin Sözleşmeyi, yine Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde imzalanan 1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşme izlemiştir. Bu Sözleşmede taraf devletlerden kendi topraklarında doğan çocuklar ile kendi vatandaşlarının yurtdışında dünyaya gelen çocuklarına, bunların vatansız kalacak olmaları hâlinde vatandaşlık vermeleri istenmektedir. (m.1) Yine de bu düzenlemenin büyük mülteci akınlarını saymazsak, çok küçük bir insan topluluğu üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu hâlde bile Sözleşmeye taraf olan 25 devletten hiçbirisinin uygulamada bu hükmü dikkate almaması ilginçtir. Sonuç olarak vatansızlık uluslararası kural koyucular için son derece çekici bir konuyken, bu konudaki somut düzenlemeler de bir o kadar kısır ve ulusal düzenlemelerin tahdidi altındadır.

Esasında bu gelişmelerde hemen hemen aynı dönemlerde mültecilerle ilgili yürütülen çalışmaların da katkısı göz ardı edilemez. Bunun tersi de geçerlidir. Gerçekten vatansızlıkla ilgili çalışmalar da mültecilerle ilgili çalışmalara yardımcı olmuştur. Vatansızlığın önlenmesine yönelik atılan bu somut adımlar her ne kadar korunmaya muhtaç insanların sayısında bir düşüş meydana getirmese de, vatandaşlık bağıyla bağlı oldukları devletle ilişkileri zayıflamış, fiilen vatansız kalmış mülteciler üzerinde de etkilidir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Özel Raportörü Manley HUDSON, bu durumu söz konusu çalışmaların ibreyi hukuki (*de jure*) vatansızlardan fiili (*de facto*) vatansızlara kaydırıldığı şeklindeki açıklamasıyla özetlemiştir⁵².

Bunların dışında, Uluslararası Kişi Hâlleri Komisyonu'nun öncülüğünde 13 Eylül 1973 tarihinde Bern'de imzalanan Vatansızlık Hâllerinin Sayısının Azaltılmasına İlişkin bir Sözleşme⁵³ daha bulunmaktadır⁵⁴. Bu Sözleşmede düzenleme altına alınan vatansızlık hâlleri fiili olmayıp, hukuki vatansızlıktır.

52 HUDSON, Manley O.: Report on Nationality Including Stateless, International Law Commission 4th Session (Birleşim): UN Doc.A/CN.4/50, 21 February (Şubat) 1952, s. 49

53 Türkiye bu Sözleşmeyi 17.04.1975 tarih ve 1883 sayılı Kanun ile onaylamıştır. RG: 4.5.1975 tarih ve 15226 Sayı.

54 Vatansızlık Hâllerinin Sayısının Azaltılmasına İlişkin Sözleşmenin 1. maddesine göre; "bu Sözleşmeye taraf olan devletlerden birinin vatandaşı olan kadının çocuğu, vatansız kalması hâlinde, doğumla anasının vatandaşlığını kazanır. Bununla beraber, anaya ait nesep vatandaşlık bakımından ancak, nesebin tespit edildiği gün geçerli oluyorsa, küçük çocuk o gün anasının vatandaşlığını kazanır".

B. Herkesin Yalnız Bir Vatandaşlığı Olmalıdır

Vatandaşlığın genel esaslarından bir diğeri de, herkesin yalnız bir vatandaşlığı olması yönündeki ilkedir. Bu ilkenin anlamı, kişinin aynı anda birden fazla vatandaşlığa sahip bulunmasının aslında istenmeyen bir durum olmasıdır. Tıpkı kişinin hiçbir vatandaşlığının olmaması hâlinde olduğu gibi, birden fazla vatandaşlığa sahip olması da sakıncalı, en azından karışıklığa yol açan bir durumdur. Buna karşılık, uygulamada bu ilkeye tam manasıyla riayet edildiği söylenemez⁵⁵. Hatta zaman içinde bu ilkenin anlamını yitirdiği bile söylenebilir. Zira bugün için iki veya daha fazla devletin bir kişi üzerinde egemenliklerini icra iddiasında bulunmaları mümkündür. Bundan da “çifte vatandaşlık” veya “çok vatandaşlık” doğmaktadır.

Çifte/çok vatandaşlığın ortaya çıkışı, esas itibariyle, en az vatandaşlık kavramının ortaya çıkışı kadar eskidir. Çifte/çok vatandaşlık hâlinin kabulü de vatandaşlığın kabulü kadar zaman almıştır. Çifte vatandaşlığın ortaya çıkışı, esas itibariyle, vatandaşlığın herkesçe kabul edilen, evrensel bir kuralının bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Devletler vatandaşlık konusunda kendi standartlarını oluşturmakta az ya da çok serbest bırakılmışlardır⁵⁶.

Devletler egemenlik haklarına istinaden, kendilerini oluşturan maddi unsurlardan insan topluluğunu ve bu insan topluluğunun kendileriyle olan bağlantılarını diledikleri gibi tayin etmektedir. Bu konuda devletlerin yetkilerini sınırlayıcı uluslararası bir metin bulunmamaktadır. Devletler de kendi menfaatleri doğrultusunda, mutlak egemenlik haklarına dayanarak vatandaşlık düzenlemelerini yapmaktadır. Bu husus, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi’nde “*Her devlet, kimlerin kendi vatandaşı olduğunu, kendi hukuku uyarınca kendisi belirler.*” (m.3/1) hükmüyle ifadesini bulmuştur. Buna göre vatandaşlığın doğum yoluyla tayin edildiği durumlarda, bazı devletler toprak esasını (*ius soli*) kabul ederken, diğer devletler kan esasını (*ius sanguinis*) benimsemiş olabilir. Toprak esasını kabul eden devletin ülkesinde dünyaya gelen, ana-babası kan esasını kabul eden bir devletin vatandaşı olan çocuk doğumu anında bu iki farklı devletin vatandaşlığını

55 Çifte vatandaşlık, Amerikan mahkemelerinde oldukça uzun bir zamandır kabul edilen bir statüdür. Nitekim Kawakita v. United States davasında, Supreme Court, çifte vatandaşlık kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “Çifte vatandaşlık, bir kişinin iki farklı ülkeye vatandaşlıktan doğan hakları ve borçlarının olması hadisesidir. Bu bakımdan, kişinin sadece tek bir ülkenin vatandaşlık haklarına sahip olduğunu ileri sürmesi, diğer vatandaşlığını reddetmesinden daha fazla bir anlam taşımaz.” 343 U.S. 717 (1952)

56 SPİRO, Peter J. : Dual Nationality and the Meaning of Citizenship, **Emory Law Journal** (1997), 46 (4), ss. 1411-1485, s.1417

kazanacaktır⁵⁷. Burada çifte vatandaşlık, iki farklı devletin aynı kişiyi kendi vatandaşı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Vatandaşlığın doğumdan sonra yetkili bir makam kararıyla da kazanılması mümkündür. Ancak bu hâlde, daha önceden kazanılmış (mevcut) bulunan vatandaşlığın terk edilmesi gerekebilir. Bu gereklilik bütün devletler tarafından kabul edilmediğinden, yetkili makam kararıyla başka bir devletin vatandaşlığının kazanılması da çifte vatandaşlığa yol açmaktadır.

Sonuç olarak, devletlerin vatandaşlık düzenlemeleri arasında yeknesaklığın sağlanamamış olması yüzünden bir kişi aynı anda birden çok devletin vatandaşı olarak mütalaa edilebilmektedir. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin 2. maddesinin b bendinde çok vatandaşlık, "*aynı kişinin eş zamanlı olarak iki ya da daha çok vatandaşlığa sahip olmasıdır*" şeklinde düzenleme altına alınmıştır. Sözleşme metninde çok vatandaşlığın çifte vatandaşlıkla birden fazla vatandaşlığı kastetmek üzere aynı anlamda kullanıldığı izlenmektedir.⁵⁸

Uluslararası hukukta uzun zamandır hüküm süren "*Herkesin yalnız bir vatandaşlığı olmalıdır*" şeklinde ifadesini bulan ilkenin bugün artık terk edildiği, özellikle de Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin anılan düzenlemeleride dikkate alındığında, açıkça anlaşılmaktadır. Günümüzde, gerçek kişilerin aynı anda birden fazla devletin vatandaşlığını taşıması uluslararası hukuka aykırı bir durum teşkil etmediği gibi, devletler tarafından kendi menfaatlerine uygun olarak farklı seviyelerde müsamaha ile karşılanmaktadır. Bu müsamaha, daha ziyade devletlerin ülkelerine gelen göçmenlerin siyasi entegrasyonunu sağlamak hedefi çerçevesinde, onlara vatandaşlık taahhüdünde bulunmasından ileri gelmektedir. Bunun dışında, göçmenlerin yerli halkla olan bağlarının kuvvetlendirilmesi de göçmenlere (ikinci) vatandaşlık tanınması yoluyla mümkün olabilecektir. Bu da çifte vatandaşlık hâllerine daha toleranslı yaklaşmayı gerektirir.

C. Kişi Vatandaşlığını Seçmede ve Değiştirmede Özgür Olmalıdır

Vatandaşlığın genel esaslarından sonuncusu ise kişinin vatandaşlığını seçmede ve değiştirmede özgür olmasını bildiren ilkedir. Bu ilkenin, esas itibariyle iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, kişinin dilediği bir devletin vatandaşlığına serbestçe girebilmesidir. İkincisi ise, hiç kimseye isteği

57 TAN, Simone: Dual Nationality in France and the United States, *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* (1992), 15, ss. 447-473, s.449.

58 TİRYAKIOĞLU, Bilgin: Multiple Citizenship and its Consequences in Turkish Law, *Ankara Law Review*, Summer 2006, 3 (1), pp. 1-16, s.4

dışında zorla vatandaşlık yükletilememesi; hiç kimsenin vatandaşlığını isteği dışında değiştirmeye zorlanamaması ve vatandaşlıktan kendi isteğiyle ayrılmak isteyen kişilere hukuki engeller çıkartılmamasıdır⁵⁹.

Birinci olarak, bir kişinin dilediği devletin vatandaşlığına girebilmesi uygulamada kolayca gerçekleşebilecek bir durum değildir. Zira kişinin bir devletin vatandaşlığını bırakıp, diğer bir devletin vatandaşlığına geçebilmesi için öncelikle ilgili devletlerin bu durumu kabul etmesi lüzumu bulunmaktadır. Bununla birlikte, hiçbir devlet kendi vatandaşlığına geçmek isteyen herkese serbestçe ve sınırsız bir biçimde vatandaşlık veremez. Benzer şekilde, hiçbir devlet vatandaşlarının kendi vatandaşlığından çıkmasını kabullenip, teşvik etmez. Sonuçta kişi, vatandaşlık bağı ile bağlı bulunduğu devletle ilişkisini istediği anda, özgürce kesemez⁶⁰.

Yine de, belirtmek gerekir ki; vatandaşlık kişinin doğumundan ölümüne kadar devam eden, değişmez bir bağ niteliğini de haiz değildir. Kişi, arzu ettiği takdirde ve herhâlde ilgili devletlerin kurallarına uymak koşuluyla, siyasi ve hukuki bağlarla bağlı bulunduğu devlet ile olan ilgisini keserek, diğer bir devletin vatandaşlığını kazanabilir. Ancak, zamanında vatandaşlık bağına çözmek, vatandaşlık değiştirmek mümkün değildir. Özellikle Batı ülkelerinde vatandaşlık bağı kişi ile hükümdar arasında bir tür sadakat bağı, itaat ilişkisi (*allégeance*) kurmaktaydı. Bu bağı en önemli özelliği ise daimi ve değişmez olmasıydı. Bunun anlamı, bir kimse kural olarak sahip olduğu vatandaşlığı terk edemezdi; sonradan başka bir devletin vatandaşlığını kazanmış olsa bile, eski vatandaşlığını muhafaza ederdi. Daimi vatandaşlık usulü, Fransız hukukunda 18. yüzyılda, İngiliz hukukunda ise 19. yüzyılda terk edilmiş bulunmaktadır.

Bugün için bütün çağdaş vatandaşlık düzenlemelerinde kişinin başka bir vatandaşlığa sahip olabileceği kabul edilmektedir. Bunun için kişinin zorunlu olarak önceki vatandaşlığından çıkıp, yeni bir vatandaşlığa girmesi gerekmez. Zira artık çifte veya çok vatandaşlık hâllerinin benimsenmeye başlandığı dikkati çekmektedir. Bununla birlikte kişinin asıl (ilk) vatandaşlığını muhafaza etmesi de gerekmez. Kişi vatandaşlığını değiştirmede özgürdür. İşte, bu özgürlüğe dayanarak kişi istediği bir devlete siyasi ve hukuki bakımdan bağlanabilir. Ancak kişilerin vatandaşlıklarını değiştirme özgürlüğü mutlak bir anlam ve nitelik taşımamaktadır. Dolayısıyla, bir kişinin yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanabilmesi

59 GÜNGÖR, Gülin: *Tabiiyet Hukuku, Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler*, Ankara 2015, 3. baskı, s. 34

60 AYBAY/ÖZBEK, *Vatandaşlık Hukuku*, s. 56

için, her şeyden önce o devletin bunun için belirlediği şartları taşımalıdır. Bu açıdan, kişinin vatandaşlığını değiştirmek konusunda sahip olduğu özgürlük, vatandaşlık bağıyla bağlanmak istediği devletin kurallarıyla sınırlandırılmıştır. Açıkçası, böyle bir sınırın kabulü, ilgili devletin temel menfaatlerinin ihlaline mani olmak bakımından gereklidir⁶¹.

İkinci olarak, hiç kimseye isteği dışında, zorla vatandaşlık yükletilemez. Erginler için genellikle geçerli olan bu ilke de, küçükler ve bazı durumlarda, sözgelimi yabancı bir erkekle evlenen kadınlar için geçerli olmamaktadır.

Kişilere zorla vatandaşlık yükletilemez kuralının bir istisnası da devletler arasında daha ziyade savaş sonrasında gerçekleşen arazi terk ve ilhaklarında görülen kitlesel vatandaşlık değişikliği hâlleridir. Uluslararası hukukça tanınan bir devletin ülkesinin bir kısmını başka bir devlete bırakması hadisesinde, ilhak eden devlet ilhak sırasında ilhak ettiği ülke parçasında oturmakta olup, hâlen ülkesi ilhak edilen devletin vatandaşlığına sahip kişilere kendi vatandaşlığını verme hakkına sahiptir. Buna karşılık, ilhak edilen ülke parçasında oturan üçüncü devlet vatandaşlarına, onların isteği dışında vatandaşlık veremez. Uluslararası hukuk tarafından mümkün görülen ilhak hadiselerinde bile kendiliğinden vatandaşlık tesisi uygulamada pek görülmemektedir. Bunun yerine, ilgili kişilerin isteklerinin genellikle plesibit yoluyla veya onlara seçme (option) hakkı tanımak suretiyle dikkate alındığı izlenmektedir. Yine de uluslararası hukuk ilhak eden devlete kendi vatandaşlığını vermek için plesibit yapmak veya seçme hakkı tanımak yükümlülüğü yüklemiş değildir⁶².

VI. BİR İNSAN HAKKI OLARAK VATANDAŞLIK

Uluslararası insan hakları hukukunda devletlerin artık kimlerin vatandaşı olduğunu tayin etme ve bunlara dilediği gibi davranma konularında mahfuz bir yetkiye sahip olmadığı ifade edilmektedir. Günümüzde aralarında vatandaşlık bağı bulunsa bile bir devletin bir kişiye karşı işlemiş olduğu haksız fiile karşı kişinin haklarının korunması fikri çoğunlukla kabul edilse de, bunu sağlayıcı etkili bir yöntem geliştirilememiştir. Dolayısıyla devletlerin kendilerine vatandaşlık bağıyla bağlı olanlara karşı fiilleriyle ilgili olarak uluslararası planda etkisiz de olsa bir hukuki denetim bulunmakla birlikte, hâlâ devletlerin hakimiyet alanlarına giren tasarruflarına tam manasıyla karışılmamaktadır.

61 BERKİ, Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku, s.36-37

62 NOMER, Türk Vatandaşlık Hukuku, s. 12

Vatandaşlık hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi haricinde 1972 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme, 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşme, 1990 tarihli BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Çeşit Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme, 1957 tarihli Evli Kadınların Vatandaşlığı Hakkında Sözleşme, 2007 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Haklarına Sözleşme ile 1991 tarihli Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme' de düzenlenmiş bulunmaktadır. Bunların dışında 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statülerine İlişkin Sözleşme ile akabinde 1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşme vatandaşlığın bir insan hakkı olarak nitelendirilmesi oldukça yenidir. Vatandaşlık konusunda uluslararası düzeyde ilk düzenlemeler 1930 tarihli Vatandaşlık Kanunlarının Çatışması ile İlgili Bazı Sorunlar Hakkında La Haye Sözleşmesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Anılan Sözleşmenin 6. maddesinde yeni bir vatandaşlık elde etmek isteyen bir kişinin, mevcut vatandaşlığını terk etmesi lüzumu hüküm altına alınmıştır. Bununla kişinin her zaman bir vatandaşlığının olması temin edilmeye çalışılmıştır. Yine bu Sözleşmenin 14. maddesi ile ana babası tespit edilemeyen çocuklara toprak esası aracılığıyla bir vatandaşlık verilmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte vatandaşlık hakkı ilk olarak 1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 15. maddesinde bir insan hakkı olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. Buna göre her bir bireyin bir vatandaşlık hakkı vardır. O hâlde, her bireyin bir vatandaşlık kazanma, vatandaşlık değiştirme ve vatandaşlıktan çıkma hakkı bulunmaktadır. Nitekim aynı maddede hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından ve vatandaşlığını değiştirmek hakkından mahrum bırakılamaz denilerek, bu durum açıkça ortaya konmuştur.

İlişkin Sözleşme ve son olarak 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi vatandaşlıkla ilgili düzenlemeler içermektedir.

Öte yandan, bölgesel düzeyde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi vatandaşlık hakkını doğrudan kapsamına almamıştır⁶³. Buna karşılık

63 CARLIER, Jean-Yves: Droits de l'Homme et Nationalité, **Annales de Droit de Louvain** (2003), Vol. 63, N°.3, s. 246. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ekleri ve protokolleriyle birlikte yaşayan bir hukuk enstrümanıdır. Dolayısıyla, Sözleşmenin düzenlemiş olduğu başka haklar marifetiyle vatandaşlık hakkının dolaylı olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında yer bulduğu izlenmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, her ne kadar kuruluşunun ilk yıllarında daha Komisyon olarak faaliyet gösterirken kendisine vatandaşlık hakkı ile ilgili olarak yapılan (özellikle 1972 ila 1975 yılları arasında) ihlal başvurularını *ratione materiae* (konu bakımından) reddederken, son

bu durumu 15 Mayıs 1997 tarihli Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ile telafi etmiştir. Anılan Sözleşme henüz istenilen seviyede onay olmadığı için, etkili bir hukuk kaynağına dönüşmemiştir. Yine de Sözleşmenin başlangıç kısmında bireylerin menfaatlerinin en az devletlerin menfaatleri kadar dikkate alınacağını belirtilmiş olması son derece önemlidir. Bu sebeple, Sözleşmenin 3. maddesinde “her bir devletin kendi hukukuna göre kimin vatandaşı olduğunu belirleyeceği” belirtildikten sonra hemen 4. maddede taraf devletlerden her birinin vatandaşlık düzenlemelerinin temel alacağı esaslar belirtilmiştir. Buna göre, herkes vatandaşlık hakkına sahiptir. Benzer şekilde, vatandaşlık hakkı Amerika kıtasında da insan haklarına ilişkin bölgesel düzenlemelere konu edilmiş bulunmaktadır⁶⁴. Öte yandan Afrika kıtasında vatandaşlık hakkına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

VII. VATANDAŞLIĞIN KAZANILMASI

Vatandaşlık, geçmişten bugüne uluslararası düzenlemelerden ziyade iç/milli hukuk kuralları aracılığıyla düzenlenmektedir⁶⁵. Bu bakımdan her devlet vatandaşlığın nasıl kazanılacağı ve nasıl kaybedileceği konusunda kendi kurallarını bizzat tesis etmektedir. Ancak vatandaşlığın kazanılması bakımından ilk akla gelen ve hemen hemen bütün devletlerin üzerinde hemfikir olduğu yöntem doğum hadisesidir. Doğum, doğana kendi vatandaşlığını verme konusunda uluslararası hukukça her devlete tanınan bir vatandaşlık kazandırma yoludur. Devletler doğum yoluyla vatandaşlık kazandırırken farklı esaslardan hareket etmektedir. Gerçekten, bazı devletler bu konuda kan esasını (*ius sanguinis*) benimsemektedir. Buna göre vatandaşlık, doğum yeri neresi olursa olsun doğan kişinin ana babasından geçmektedir. Diğer bazı devletler ise doğum yoluyla vatandaşlık kazandırmada toprak esasını (*ius soli*) tercih etmektedir⁶⁶. Bu

yıllarda gelen başvuruları kabul etmekte ve başka haklar yanında karara bağlamaktadır. Bunu yaparken de çoğunlukla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinden istifade etmektedir. Buna göre “herkesin özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır.” Bu konuda bkz. Slivenko v. Latvia (App. No.48321/99, Judgement 9 October 2003); Riener v. Bulgaria (App. No. 46343/99, Judgement 23 May 2006)

64 22 Kasım 1969 tarihli Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 20. maddesinde “herkesin vatandaşlığa hakkı olduğu” düzenlenmiştir. Amerikan Devletlerarası İnsan Hakları Mahkemesi de bu durumu 15 Ocak 1984 tarihli bir kararında vatandaşlık hakkının temel bir insan hakkı olduğunu hüküm altına alarak teyit etmiştir.(OC-4/84)

65 Bu yönde bkz. Perkins v. Elg, 307 U.S. 325, 329 (1939); Tomasicchio v. Acheson, 98 F. Supp. 166, 169 (D.D.C. 1951)

66 Fransa bu açıdan ilginç bir örnektir. Çünkü Fransa common law sistemine dahil olmamasına rağmen, vatandaşlığın kazanılmasında ilk başta *ius soli* esasını kabul etmiştir. Feodal dönemde, hükümdara bağlılık, hükümdarın ülkesinde doğmuş olmakla tesis ediliyordu. Buna ek olarak, Fransa'da ikamet etmek, bir mülk edinmek veya çalışmak da vatandaşlığın

çerçeve, vatandaşlık sadece ülke içinde doğan kişilere verilmektedir. Bunların dışında, Türkiye gibi bazı devletler, doğum yoluyla vatandaşlık kazandırma her iki esası birlikte kullanmaktadır. Türk Vatandaşlığı Kanunu 5,6 ve 7. maddelerinde kan esasını doğum yoluyla vatandaşlığın kazanılmasında kural olarak kabul etmekle birlikte, 8. maddesinde toprak esasına göre Türk vatandaşlığının kazanılmasını istisnai olarak düzenleme altına almıştır.

Doğum sonrası vatandaşlığın kazanılmasında en bilinen ve en rağbet gören yöntem yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılmasıdır. Yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılmasında hiç kuşkusuz ilgili kişinin iradesi büyük rol oynamaktadır. Bununla birlikte, devletler kendi vatandaşlıklarını kazanmak için her başvuran kişiyi kabul etmek zorunda değildir. Devletler, egemenlik yetkilerinin bir sonucu olarak diledikleri yabancıyı vatandaşlığa almak ve dilediklerini almamak hususunda tam bir serbestiye sahiptir. Ancak devletler kendilerine başvuran yabancıları hangi şartlar altında vatandaşlığa kabul edeceklerini genellikle kendi vatandaşlık kanunlarında gösterirler. Vatandaşlığa kabul şartların konuluş amacı, kısmen kişinin vatandaşlık talebinde bulunduğu devlet ve topluma fayda sağlayıp sağlamayacağını tespit etmek; kısmen de kişinin devlete bağlılığını⁶⁷ ve topluma uyumunu test etmektir⁶⁸. Devletler bu şartlara ek olarak başvuran kişiden mevcut vatandaşlığını terk etmelerini de isteyebilmektedir. Ancak çoğu devlet böyle bir istekte bulunmamaktadır⁶⁹. Devletler vatandaşlığa kabul şartlarını eksiksiz taşıyan başvuru sahiplerini vatandaşlığına almak zorunda değildir. Devletlerin bu konuda takdir hakkı bulunmaktadır. Yetkili makam kararıyla vatandaşlığın doğumdan sonra kazanılması Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 9 vd. maddelerinde düzenlenmiştir.

kazanılmasında rol oynuyordu. (YEN, Christian Nguyen Van: **Droit de l'Immigration**, Paris 1986, p. 306) Bununla birlikte 1804 tarihli Fransız Medeni Kanunu 10. maddesinde Fransız bir babadan olma bütün çocuklara, bunların ülke içinde veya dışında doğmuş olmasına bakılmaksızın Fransız vatandaşlığının verileceğini kayıt altına alınarak, *ius soli* uygulamasına son verilmiştir. (BELORGEY, Jean Michel: **Le Droit de la Nationalité: Evolution Historique et Enjeux, Questions de Nationalité- Histoire et Enjeux d'un Code** (auteur: Smain LAACHER), 1987, s. 58, 61 et 62)

67 Milletlerarası Adalet Divanı, Nottebohm davasında Liechtenstein'ın yetkili makam kararıyla vatandaşlığına almış olduğu Nottebohm'u yabancı bir ülkede himaye etme hakkını reddetmiştir. Davada Nottebohm ile Liechtenstein arasında ne maddi ne de manevi anlamda gerçek bir bağlılık görülmemiştir. (Nottebohm (Lieh v. Guat), 1955 ICJ REP.4 (Apr.6)) Milletlerarası Adalet Divanı'nın söz konusu kararı milletlerarası örf-adet hukukuna aykırı olduğu gerekçesiyle yoğun biçimde tenkit edilse de, pratikte çoğu devletin aktif olarak başka bir devletin vatandaşlığına daha sahip olan kişileri himaye etmeyi reddettiği görülmektedir.

68 ERDEM, Türk Vatandaşlık Hukuku, s.9

69 Bu yönde bkz. Gualco v. Acheson, 106 F. Supp. 760, 761 (N.D. Cal. 1952)

Doğum dışı ve sonradan vatandaşlığın kazanılmasında bir diğer yöntem evliliktir. Buna göre evlenme yoluyla eşlerden biri diğerinin vatandaşlığını kazanmaktadır. Evlenmenin vatandaşlığa etkisi daha ziyade kadının vatandaşlığı üzerinden tartışılmıştır. Evlenmenin kadının vatandaşlığını etkileyip etkilemeyeceği konusunda uzun bir süre ne öğretide ne de uygulamada ortak bir fikre varılabilmektedir. Bu konu hakkında birbirine karşıt başlıca iki görüş ve bu görüşlere dayanan iki sistem bulunmaktadır. Bunlardan klasik görüş ailede vatandaşlık birliğinin sağlanması gereğinden doğmaktadır. Buna karşılık, modern görüş kadının vatandaşlığını muhafazada özgür olmasını savunmaktadır.

Klasik görüş, aslında biraz da kocanın otoritesi altındaki evli kadının ehliyetsiz olduğuna ilişkin fikirden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan ailede vatandaşlık birliği esası, evlilikte kocanın hakimiyeti kuralına dayanır. Klasik görüşe katılanlar, ailede vatandaşlık konusunu, kadının ehliyetsizliği fikrinin dışında daha önemli bir delil saydıkları ailenin menfaati esasıyla çözüme kavuşturmaktadır. Klasik görüşe katılanlar için modern görüşün kabulü imkansızdır. Zira özellikle savaş zamanlarında vatandaşlar ile evlenen yabancı kadınların düşman bir devletin vatandaşlığını taşıması siyasi yönden sakıncalıdır ve ilgili devlet için arzu edilir bir durum da değildir. Öte yandan, evlilik birliğinde çift vatandaşlık aile içinde pek çok ihtilafın doğumuna da sebep olur. Bu durum her şeyden önce eşler arasındaki hukuki ilişkilere, evlenmenin genel hüküm ve sonuçlarına, sona ermesine, velayet hakkının kullanılmasına hangi kanunun uygulanacağını tespitini gerektirir⁷⁰.

Bütün bu eleştirilere rağmen modern görüş zaman içinde giderek artan biçimde kendisine taraftar bulmuştur. Bu durum, büyük ölçüde 1970'li yıllarda ivme kazanan feminist hareketlerden kaynaklanmaktadır. Buna göre, evli kadın ehliyetsiz değildir ve cemiyet hayatında erkekle eşit bir statüye sahip olmalıdır. Dolayısıyla kadının vatandaşlık noktasından kocasına ergin olmayan birisi gibi bağlanması kabul edilemez. Bu doğrultuda, bugün pek çok ülkede bir yabancıyla evli kadınların kendi vatandaşlıklarını muhafaza etmelerine izin verilmektedir. Türk hukuk sisteminde yürürlükten kalkan 403 sayılı Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinde sadece yabancı kadına Türk vatandaşı erkek ile evlenmesi sebebiyle, talebi hâlinde ve yetkili

70 BERKİ, Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku, s. 51

herhangi bir makamın kararına ihtiyaç duyulmaksızın kolaylıkla Türk vatandaşlığı verileceği düzenlenmişti. Görüldüğü üzere anılan bu düzenleme klasik görüşe uygun olarak tasarlanmıştır. Burada aile içinde ortak tek bir vatandaşlığın bulunması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bakımdan bir Türk erkeği ile evlenen yabancı kadının talepte bulunması Türk vatandaşlığını kazanması için yeterli görülmüştür. Ayrıca yetkili bir makamın bu yöndeki kararına lüzum yoktur. Bununla birlikte, söz konusu düzenleme Türk Anayasası'nın 10. maddesinde ifadesini bulan eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle tenkite uğramıştır. Gerçekten eski Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinde sadece evli kadının vatandaşlığının düzenlenmiş olması kadın-erkek eşitliğini bozucu bir nitelik taşımaktaydı. Bu sebeple, söz konusu 5. madde hükmü 4866 sayılı Kanun ile değiştirilirken, Türk vatandaşı ile evlenme yoluyla vatandaşlığın kazanılması birtakım şartlara bağlanmakla kalmamış, aynı zamanda kadın ile erkek arasındaki cinsiyet ayrımı ortadan kaldırılarak bu durumun herkes için geçerli olması sağlanmıştır.

Doğum dışı ve sonradan vatandaşlığın kazanılmasında başka bir yöntem evlat edinmedir. Yapay veya sözleşmesel bir soybağı ilişkisi kuran evlat edinme kurumunun, evlatlığın vatandaşlığı üzerinde etki edip etmeyeceği; yani evlatlığın evlat edinenin vatandaşlığını alıp almayacağı konusunda uygulamada bir birlik yoktur. Türk hukukunda evlat edinmenin evlat edinilenin Türk vatandaşlığını kazanmasını temin ettiği kabul edilmektedir. Buna karşılık, evlat edinme evlat edinenin vatandaşlığını etkilemez. Evlat edinilenin bu yolla kazandığı vatandaşlık karar tarihinden itibaren hüküm etmesine karşılık, doğum dışı kazanıldığı için sonradan kazanılan bir vatandaşlıktır. Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 17. maddesine göre, bir Türk vatandaşı tarafından evlat edinilen ergin olmayan kişi, milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hâli bulunmamak şartıyla, karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanabilir.

Son olarak, arazi terk ve ilhakı da bir kişinin vatandaşlığına etki etmektedir. Arazi terk ve ilhakı, bir devlete ait olan bir toprak parçasının o devletin hakimiyet alanından çıkararak, başka bir devletin hakimiyet alanına girmesidir. Burada işgalden farklı olarak, kalıcı bir nitelik bulunmaktadır. Bu sebeple arazi terk ve ilhakı ilgili toprak parçası üzerinde doğmuş ve/veya ikamet eden kişiler bakımından ilhak eden devlet vatandaşlığını kazandırıcı bir etkiye sahiptir⁷¹.

71 BERKİ, Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku, s.88 vd.

VIII. ÇAĞDAŞ VATANDAŞLIĞIN TÜRLERİ

A. Aktif Vatandaşlık

Bugün için, vatandaşlığın birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan bir sürü türü bulunmaktadır. Aktif vatandaşlık örneğin vatandaşların özellikle ulus devletlerde içinde yaşadıkları topluma ve çevreye karşı bazı rolleri ve yükümlülükleri olduğu fikrinden doğmuş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktif vatandaşlıkta, vatandaş sıfatını taşıyan kişilerin, bu sıfatları dolayısıyla sahip oldukları haklara karşılık, birtakım yükümlülükleri bulunduğu savunulmaktadır. Pek tabii burada toplumun huzuru ve devamlılığı açısından vatandaşların hak ve yükümlülükleri arasında adil bir dengenin kurulması önemlidir. Vatandaşlar ekonomik katılım, kamu hizmeti ve gönüllü çalışma gibi yöntemler aracılığıyla mensubu olduğu toplumun genelini yaşamını geliştirmek amacıyla emek sarf etmelidir⁷². Bunun için de vatandaşların sosyal haklarının yanında, yükümlülüklerinin de hukuki metinlerde yer alması son derece önemlidir. Sıradan vatandaşlar içinde buldukları topluma nasıl ve ne ölçüde katkı sunabileceklerini çok iyi anlamalıdır. Şayet toplumdaki bireyler sadece kendi işlerini yapıp, geçimini sağlar ve kendi ilgi alanlarına göre yaşarsa o toplum bir müddet sonra çöker. Buna karşılık aktif vatandaşlık örneğinde toplumun her kesiminden ve her yaştan insan bir araya gelmekte ve toplumun genelini yaşantısını geliştirmek amacıyla bir emek sarf etmektedir. Bu anlamda aktif vatandaşlık toplumda bir çimento işlevi görerek birleştirici bir rol oynamaktadır⁷³. Bunun farkına varan gelişmiş ülkelerde özellikle gençlerin aktif, etkili ve katılımcı birer vatandaş olabilmeleri için bilgi ve becerilerinin iyileştirilmesi ile değerlerinin yönlendirilmesine ilişkin çabaların arttığı gözlenmektedir⁷⁴.

Aktif vatandaşlığın ne anlama geldiği konusunda gelindiğinde ise; söz konusu kavram üzerinde uzlaşılan kesin bir tanım henüz bulunmamaktadır. Ancak, aktif vatandaşlık denildiğinde ağırlıklı olarak vatandaşların katılımının anlaşıldığı da açıktır. Buradan hareketle, aktif vatandaşlığın genel bir tanımı olarak, bunun, vatandaşların mensubu buldukları toplumdaki mevcut problemleri tanımlamada ve bunlarla baş etmede; ilaveten toplumun genelini yaşam kalitesini arttırmada aktif

72 Citizenship and Participation, <http://www.coe.int> (erişim tarihi: 1.4.2017)

73 La Citoyenneté Active, Pour une meilleure société européenne (Mars 2012), s.6-7 <http://www.eesc.europa.eu> (erişim tarihi: 1.4.2017)

74 HABLEMİTOĞLU, Şengül/ ÖZMETE, Emine: Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2012, 1(3), ss.39-54, s.39

bir rol üstlenmelerini sağlayıcı bir vatandaşlık türü olduğu söylenebilir⁷⁵. Dolayısıyla, aktif vatandaşlıkta birtakım sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel faaliyetler devlet örgütlenmesi dışında kişi veya kişi grupları tarafından gönüllülük esasıyla yürütülmektedir⁷⁶.

Sanayi Devrimi nasıl ki tarım toplumunu altüst ettiyse; Dijital Devrim de 21. yüzyılın ekonomik, siyasi ve sosyal düzenini şekillendirmektedir. Bu da hiç kuşkusuz hukuk düzenini etkilemektedir. Nitekim artık vatandaşların (vatandaş olmaktan kaynaklı) yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için aktif olmaları gerektiği giderek daha sık bir biçimde dile getirilmektedir. Yeni sosyal düzen, toplumla çatışma hâlinde olan, yabancılaşan, kendi içine kapanan, sorunlu vatandaş tipi yerine; toplumsal yapının aksamadan işleminde önemli görevler üstlenen, katılımcı, sorumluluk sahibi yeni bir vatandaş tipi talep etmektedir. Bu anlamda son dönemde Batılı ülkelerde uygulamaya konulan düzenlemelerde vatandaşların içinde yaşadıkları topluma entegrasyonunun sağlanmaya çalışıldığı gözlenmektedir⁷⁷. Yeni düzende vatandaş açıkça sosyal çevresinin niteliğini yükseltmekte sorumlu ve hatta yükümlü tutulmuştur.

Aktif vatandaşlık, sonuç olarak, toplumun her kesiminden vatandaşların daha katılımcı olmaları ve daha önceleri devlet tarafından karşılanan bazı kolektif ihtiyaç ve hizmetlerin artık vatandaşların kendi aralarında karşılanması esasına dayanmaktadır. Bu açıdan aktif vatandaşlık, vatandaşlar arasında sağlam komşuluk bağlarının ve kuvvetli dayanışma ve yardımlaşma duygularının kurulmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, aktif vatandaşlıkla devletin sosyal yükümlülüklerinde yani sosyal refah devleti anlayışında bir azalma/değişim görülürken; buna karşılık olarak, vatandaşların birbirlerine karşı olan yükümlülüklerinde bir artış meydana gelmesi hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda, sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri çalışmalar son derece önemlidir. Sivil toplum kuruluşları bu çalışmalarda kimi zaman siyasi iktidarlar ile güç paylaşan rollere sahip olmakta; kimi zaman da çoğunlukla kendi inisiyatifleriyle veya ülkemizde örneklerine rastlanıldığı gibi dış destekli (mesela Avrupa Birliği gibi) doğayı koruma, yerli tarımı geliştirme,

75 KARA, Cihan/TOPKAYA, Yavuz/ ŞİMŞEK, Ufuk: Aktif Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Programındaki Yeri, *Zeitschrift für die Welt der Türken* (2012), Vol.4, No.3, s. 151

76 TALAS, Mustafa: Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi, *TÜBAR-XXIX* (2011/ Bahar), s.388

77 Bu husus özellikle çok katmanlı ve çok yüzlü Avrupa toplumunun yaratımı sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. BEE, Cristiano: Transnationalisation, Public Communication and Active Citizenship. The Emergence of a Fragmented and Fluid European Public Sphere, *Sociology Compass* 8/8 (2014), ss.1018-1032

hayvan haklarını savunma amaçlı yahut toplumdaki dezavantajlı bireylere yönelik projelerle boy göstermektedir.

Son yıllarda yeniden canlanan sivil toplum kuruluşlarının geçmişi esasen 19. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Uluslararası planda köleliğe karşı ve kadın haklarının kazanılması konusunda çok önemli görevler üstlenen sivil toplum kuruluşlarının etkinlikleri Dünya Silahsızlanma Konferansı'nda en üst düzeye ulaşmıştır. Ancak bugünkü anlamıyla “sivil toplum kuruluşu” kavramı ilk kez 1945 yılında Birleşmiş Milletler teşkilatının kuruluşu sırasında, Kuruluş Beyannamesi'nin 10. Bölümü'nde yer alan 71. maddesinde “devlet ve üye ülkelere ait olmayan” kuruluşların danışmanlık rolüyle ilgili tanımlamada kullanılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir kalkınma alanındaki hayati rolleri ise ilk önce Birleşmiş Milletler ile sivil toplum kuruluşları arasındaki sıkı danışmanlık ilişkilerinin düzenlendiği Birleşmiş Milletler' in 21. Ajandası'nın 27. başlığında dile getirilmiştir.

Sivil toplum kuruluşları ulusal ve uluslararası çapta oda, sendika, dernek ve vakıf adı altında faaliyet gösteren ve esas itibarıyla topluma yararlı hizmet geliştirmek amacıyla kurulmuş yasal topluluklardır. Sivil toplum kuruluşları kavramsal olarak herhangi bir devlet organından bağımsız bir şekilde, bütünüyle özel kişilerin girişimiyle, hukuka uygun olarak kurulmuş her türlü organizasyon için kullanılan genel bir terimdir. Sivil toplum kuruluşlarının kısmen veya tamamen devlet organları tarafından desteklendiği durumlarda bile bunların bünyesinde bir devlet yetkilisi bulunmadıkça sivil toplum kuruluşu olma özelliğinin devam ettiği kabul edilir⁷⁸. Sivil toplum örgütlerinin bugün için siyaset alanına damgasını vuran ve siyaset yapma eylemini sadece siyasi partilere indirgeyen devlet merkezci eğilimin etkisiz ve verimsiz olması neticesinde devletin yanında ve hatta belki de devlete rakip olarak meşruiyet sorunu olmayan demokratik toplum yönetimine de aday olduğu söylenebilir. Gerçekten sivil toplum artık iyi toplum yönetimi tartışmalarının önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu anlamda sivil toplum örgütlerinin yaygınlaşması da aslında bizatihi bunların toplum yönetiminde taşıdığı nitel önemi ortaya koymuştur⁷⁹.

Sonuç itibarıyla, sivil toplum örgütleri aracılığıyla icra edilen aktif vatandaşlık devletin kişi ile olan ilişkisine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Gerçekten aktif vatandaşlıkta bireyler toplum yönetimi

78 <http://www.renklinot.com> (erişim tarihi: 17.12.2016)

79 KEYMAN, E. Fuat: Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum, <http://s3.amazonaws.com> (erişim tarihi: 1.4.2017)

de dahil olmak üzere hemen her konuda devlete müdahale etme imkanına kavuşmaktadır. Artık devlete sadakat bağıyla bağlı, daima itaat eden ve devletin kendisine verdiğiyle yetinen vatandaş konseptinin yerini; sahip olduğu haklarının yanında yükümlülüklerinin farkında olan, düşünen, hesap soran ve kamu sorunlarına devletle birlikte çözüm üreten bir vatandaş konsepti almıştır. Bu tür bir vatandaşlık salt hukuki bir statü olmanın çok ötesinde, sosyal eğitim vasıtasıyla sonradan kazanılan bir yetenek, beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktif vatandaşlık eğitimi alan bir kişi de, bu eğitim sonucunda kazandığı bilgi, beceri ve değerlerle öncelikli olarak kendi kimliğinin farkına varıp, sonrasında kendisi dışındaki bireylerin farklılıklarını kavrayıp, kabul etmekte, eşitlikçi ve kapsayıcı bir yaklaşım geliştirerek ortak meselelerde çözüm için ön almaktadır⁸⁰.

B. Avrupa Birliği Vatandaşlığı

Çağdaş bir vatandaşlık türü olan Avrupa vatandaşlığının geçmişi 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Avrupalı siyasetçiler, Birlik üyesi devletler bakımından bir "Pasaport Birliği" yaratmak suretiyle kendi vatandaşlarına ve özellikle de işçilere, bunların sınır geçişlerini kolaylaştırıcı birtakım haklar verilmesi konusunda çalışmalarına hız vermiştir. Bu şekilde, sonradan adı Avrupa Birliği olacak Avrupa Topluluğu vatandaşlığının ilk temelleri atılmıştır. Her bir vatandaşın ya katıldığı ya da faydalandığı bir Ortak Pazar üzerinden kavramsallaştırılan Avrupa vatandaşlığı bu anlamda kabiliyetleri ölçüsünde işçileri, meslek erbaplarını, hizmet sağlayıcıların ve bunların ailelerini kapsamına almaktadır⁸¹.

Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması)'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Avrupa vatandaşlığı, Avrupa Birliği kurumlarına ve politikalarına desteği güçlendirici ve salt ekonomik bir topluluk olmanın ötesinde her zamankinden daha çok birlik havasındaki Avrupa'ya sadakat bağlarını tesis edici yüksek sınıf bir siyasi sembole dönüşmüştür. Avrupa vatandaşlığı statüsü böylece kendiliğinden kapsamını Birlik üyesi devletlerin vatandaşlarını da içine alacak biçimde genişletmiştir.

Sonuç itibarıyla, bugün için Avrupa vatandaşlığı, Avrupa Birliği'ne üye olan devletlerin vatandaşlığını tamamlayıcı, ikincil bir niteliğe kavuşmuştur. Bu husus Avrupa Birliği Antlaşması'nda da belirtilmiştir. Gerçekten Avrupa vatandaşlığı hiçbir şekilde üye devletlerin

80 ÇAKMAKLI, Active Citizenship in Turkey, s. 425

81 SMISMANS, Stijn: New Governance- The Solution For Active European Citizenship, Or The End Of Citizenship?, *Colum. J. Eur. L.* (2006-2007), Vol.13, s. 597

vatandaşlıklarının yerini alamaz. Ancak Avrupa vatandaşı olabilmek için hukuki anlamda Birlik üyesi devletlerden birisinin vatandaşlığını taşımak gerekir. Dolayısıyla Avrupa vatandaşlığı Birlik üyesi olmayan devletlerin vatandaşlarına kapalıdır⁸².

Avrupa Birliği Antlaşması bu çerçevede Birlik üyesi devletlerin olduğu kadar, bu devletlerin vatandaşlarının da hak ve yükümlülüklerini düzenlemektedir. Bu kapsamda, AB vatandaşlarına Birlik içinde serbest dolaşım hakkı, seyahat hakkı, eğitim hakkı, oturma hakkı⁸³, seçme ve (Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aday olarak) seçilme hakkı gibi bazı temel haklar bahşedildiği izlenmektedir. Bu şekilde Avrupa Birliği vatandaşlığı 1993 yılından beri yürürlükte olmasına rağmen henüz tam manasıyla kurumsallaşamamıştır.

Maastricht Antlaşmasını izleyen 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ile 2001 tarihli Nice Antlaşması da Avrupa vatandaşlığı konusunda etkili düzenlemeler içermemektedir⁸⁴. Genişleyen Birliğin etkinliğini ve demokratik meşruiyetini temin etmek ve sınır dışı faaliyetlerin bütünlüğünü korumak amacıyla tasarlanan Lisbon Antlaşması da bu konuda beklenen katkıyı verememiştir⁸⁵.

Bu durumun hiç kuşkusuz pek çok sebebi bulunmaktadır. Bir kere, her şeyden önce Avrupa Birliği vatandaşlığını elde etmek için üye devlet vatandaşı olmak gerekir. Dolayısıyla, AB vatandaşlığının kazanılmasında ve kaybedilmesinde üye devletler söz sahibi olmaktadır. Birliğin üyelerinin hukuklarına karışma yetkisi bulunmamaktadır. Hatta Birliğin kurumları marifetiyle bile üyelerinin vatandaşlık düzenlemelerini uyumlaştırma imkanı yoktur⁸⁶. Bu ise kişilerin Avrupa Birliği'ne ait olma duygusunu zayıflatmaktadır. Bu bakımdan, Avrupa vatandaşlığında bağlılık (aidiyet) boyutu eksik kalmıştır⁸⁷.

Öte yandan, bugün için Avrupa toplumunun henüz tam manasıyla oluştuğu da söylenemez. Güncel gelişmeler ışığında, İngiltere'nin Avrupa

82 La Citoyenneté Européenne, <http://www.europe.cidem.org> (erişim tarihi: 1.4.2017)

83 KABOĞLU, İbrahim Ö.: **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, İstanbul 2015, 10. baskı, s. 66

84 Bu konuda bkz. BORCHARDT, Klaus-Dieter: **The ABC of European Union Law**, Brussels, 2010, s. 11 vd.

85 SCHRAUWEN, Annette: European Union Citizenship in the Treaty of Lisbon: Any Change At All?, **Maastricht J. Eur.& Comp. L** (2008), Volume 15, s. 55

86 BAUBÖCK, Rainer: Why European Citizenship? Normative Approaches to Supranational Union, **Theoretical Inq. L.** (2007), Volume 8, ss. 453-488 s.481

87 GÜNDOĞDU, Yeşim: Avrupa Birliği Yurttaşlığı Avrupa Kimliği Sorununa Çözüm Oluşturabilir mi?, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 2004, 3(2), ss. 11-26, s.23

Birliği'nden ayrılması (BREXIT) da göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa toplumunun varlığı bile tartışma konusu hâline gelmiştir.

Neticedekabuletmek gerekirkı,Avrupa toplumubir Yunan toplumundan yahut da bir Çek toplumundan farklıdır. Bugünkü Avrupa vatandaşlığı somut bir gerçeklikle uzak bir ideal arasına sıkışmış görünmektedir. Ancak, Avrupa vatandaşlığı konusunda herkesin emin olduğu, üzerinde anlaşıtı konu ise bu vatandaşlık türünün demokrasi, insan hakları ve sosyal adalet gibi değerler üzerine hâlen inşa edilmekte olduğudur. Avrupa vatandaşlığı ile esas itibariyle insan hakları, milliyet, etnik kimlik, yerel topluluk, aile ve ideolojik grup gibi birçok değerler sistemine dayanan ortak bir kavram yaratılmıştır. Avrupa vatandaşlığının içinde barındırdığı bu çok yönlü ve dinamik mana hiçbir ulusal kimlikle çatışmaya girmemektedir; tam tersine kapsayıcı ve yerel düzeyi geliştirici bir içeriktedir.

C. Dünya Vatandaşlığı

Çağdaş vatandaşlığın diğerk bir türü olarak sayılabilecek dünya vatandaşlığı ise yeryüzünde yaşayan herkesin bu dünyanın parçası olduğu yönündeki çok daha eski bir fikre dayanmaktadır⁸⁸. Burada dünya üzerindeki bütün halkların dünyanın ve bir bütün olarak insanlık ailesinin kaderi için büyük bir sorumluluk duygusuyla hareket etmeleri söz konusudur⁸⁹. Bu açıdan bireylerin insanlığa karşı sorumluluğu, kendi vatandaşlarına karşı olan sorumluluğundan fazladır⁹⁰.

Bununla birlikte hemen belirtelim ki; bugün için, hukuki anlamda dünya vatandaşlığı diye bir kavram bulunmamaktadır⁹¹. Diğerk bir deyişle, dünya vatandaşlığının hukuken hiçbir geçerliliği yoktur. Bu kavrama daha ziyade eğitim ve siyaset felsefesi alanlarında rastlanılmaktadır.

88 Nitekim Roma İmparatoru Marcus Aurelius Antonius AUGUSTUS' un da belirttiği üzere *"Her şey aslında birbirine (sağlam) bağlarla bağlıdır ve bu bağlar kutsaldır; diğerk şeylerle bağlı olmayan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple, şeyler arasında bağ kurulduğunda, bunların tek bir düzen oluşturduğu anlaşılacaktır. Her şey için tek bir evren yaratılmıştır. Tek bir tanrı her şey üzerinde egemendir. Bütün akıllı hayvanlar için tek bir esas, tek bir kaide, tek bir doğru ve tek bir ortak sebep varsa; o da bunların aynı türden geldikleri, türdeş olduklarıdır."* IGLESIAS, Gil Carlos Rodriguez: *Global Citizenship* (Adress to Seton Hall University), **Seton Hall J. Dipl.& Int'l Rel.** (2003), Vol. 4, s.6.

89 La Citoyenneté Mondiale: Une Ethique Universelle Pour Le Développement, Bahá'í International Community, <http://www.bic.org> (erişim tarihi: 2.4.2017)

90 KANT, Immanuel: *Perpetual Peace and Idea for a Universal History from a Cosmo-political Point of View* (1970) in M. FORSYTH, H.M.A. KEENS-SOPER and P. SAVIGEAR (eds.): **The Theory of International Relations: Selected Texts from Gentili to Treitschke**, London, Allen& Unwin, s.206

91 KEEPING, Janet/ SHAPIRO, Dan: *Global Citizenship, Feature Report on Citizenship, LawNow* (2007-2008), Vol.32, 9

Dünya vatandaşlığı esas itibariyle adaletsizlik ve eşitsizlikle mücadele etme ihtiyacı ve bu ihtiyacı gidermek için aktif olarak çalışma kabiliyetinden doğmuş bir anlayıştır. Bu anlayış, dünyanın değerli ve biricik olmasından hareketle sonraki nesillerin geleceğinin güvence altına alınması gerekliliğinin bir sonucudur. Bu kapsamda, dünya vatandaşı küresel topluma bağlılığını belirli bir devlet veya millete olan bağlılığından üstün tutan bir kişidir. Dolayısıyla, dünya vatandaşı coğrafi veya siyasi bir sınır tanımaz. Geniş bir dünyanın ve bu dünyanın vatandaşı olarak kendi rolünün gayet farkındadır. Çeşitliliğe değer verir ve saygı duyar. Dünyanın işleyişini anlar.

Küresel toplum birbirine dayanan ve bir araya geldiklerinde bir bütün oluşturan dünya vatandaşlarından oluşan toplulukların toplamıdır. Dolayısıyla küresel toplum yerelden küresele çeşitli düzeyde örgütlenmiş topluluklardan oluşmaktadır. Dünya vatandaşlarının hak ve borçları ise bu toplama dahil olmaktan kaynaklanmaz, tersine bunların salt insan olmalarından ileri gelir. İnsan olmak bu vatandaşlıkta vazgeçilmez bir unsurdur. Dünya vatandaşları, dünyayı daha adil ve yaşanabilir bir yer yapmak için her türlü eyleme hazırdır ve yaptıkları eylemlerin sorumluluğunu daima alır⁹². Görünür bir gelecekte, dünya vatandaşlığı diğer köklü ve çağdaş vatandaşlık türleriyle birlikte var olmaya devam edecektir; zira bu anlayış bir fark yaratmanın hem bir yolu hem de bir taahhüdüdür.

SONUÇ

Vatandaşlık, bir kişinin belirli bir devlete olan bağıını ifade etmektedir. Bir devletin vatandaşlığına sahip olan kişi, vatandaşı olduğu devletin hakimiyeti altına girmektedir ve bu devletin hukuki himayesini elde etmektedir. Kişi sahip olduğu vatandaşlıkla, vatandaşlık bağıyla bağlandığı devletin nazarında diğer bir devlet vatandaşlığına sahip olan veya hiçbir devlet vatandaşlığına sahip olmayan kişilerden ayrılır. O hâlde vatandaşlık, kişiye onu yabancılardan ayırıcı bir hukuki statü sağlamaktadır. Vatandaşlık devlete kendisinin kurucu unsuru olan insan topluluğunu belirleme imkanı vermektedir. Devletlerin kimlerin vatandaşı olduğunu saptamak konusunda sınırsız olmasa da, hayli geniş bir yetkisi bulunmaktadır.

Daha geçen yüzyılda sınır aşıcı insan hareketlerinin artışının görülmeye başlamasıyla devletler kendilerine ait olanlarla (vatandaş),

92 Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. KAYA, Berna/ KAYA, Aytaç: Teknoloji Çağında Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Algıları, *Sakarya University Journal of Education*, 2/3 (Aralık/December 2012), s. 83

yabancıların hukuki durumlarını düzenlemek ihtiyacını hissetmiştir. Nitekim 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında vatandaşlık kanuni düzenlemelerin konusu olarak ele alınmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, vatandaşlığın bu dönemde uluslararası metinlere de girdiği görülmektedir. Bu şekilde vatandaşlık kavramı bugün sahip olduğu hukuki anlamı kazandığını söylemek herhâlde yanlış olmaz. Bugün için, vatandaşlığın bir kamu hukuku ilişkisi olduğu; bununla kişinin şart ve hükümleri önceden devlet tarafından egemenlik hakkına dayanılarak tek taraflı olarak tespit edilmiş bir hukuki statüye girdiği kabul edilmektedir. Yine de devlet vatandaşa arasındaki hukuki ilişkinin şart ve hükümlerini tespit ederken mahfuz bir yetkiye sahip değildir. Devlet bu konudaki yetkisi uluslararası hukuk düzenlemeleriyle sınırlandırılmıştır.

Vatandaşlığın bir kişiyle bir devlet arasındaki bağ olması özelliği sebebiyle, her toplumun kendi düzenine göre kimlerin bu düzene tabi bulunduğunu ve kimlerin siyasi bir birlik kurarak toplumun kaderinde söz söyleme hakkına sahip olacağını bilmek hakkıdır. Bu bakımdan, denilebilir ki; vatandaşlık biraz da bir insan topluluğunun, sınırları coğrafik olarak tayin edilmiş bir toprak parçası üzerinde belirli bir hukuk düzenine uygun yaşamaya başlamasıyla ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu itibarla, vatandaşlık kavramının en az devlet kadar köklü bir geçmişe sahip olması doğaldır. Zaten ortada egemen bir devlet bulunmadıkça, vatandaşlıktan da söz edilemez. Her ne kadar bugün için, küreselleşmenin etkisiyle birlikte devletin varlığı ve buna bağlı olarak vatandaşlık kavramının geleceği tartışılabilir, küreselleşmeyle birlikte gelen küresel güvenlik tehditleri bir müddet daha coğrafi sınırları ortadan kaldırmanın mümkün olmayacağını göstermektedir. Bununla birlikte güncel gelişmeler ışığında değişen vatandaşlık formlarını izlemek hayli ilginç olacaktır.

KAYNAKLAR

ARSLAN, İlyas, **Milletlerarası Özel Hukukta Mutad Mesken Kavramı**, İstanbul, 2014

AYBAY, Rona/ÖZBEK, Nimet: **Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul 2015

AYKAÇ, Alper Can: Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi, **TBB Dergisi** (2008), S. 77

BAL, Hüseyin: Siyaset Teorisinde Vatandaşlık Modelleri: Herman R. Van Gunsteren'in Sınıflandırması, **Turkish Studies** (Fall 2015), Volume 10/14, pp. 17-36, p. 21

BATCHELOR, Carol A.: Stateless Persons: Some Gaps in International Protection, **International Journal of Refugee Law**(1995), Vol. 7

BAUBÖCK, Rainer: Why European Citizenship? Normative Approaches to Supranational Union, **Theoretical Inq. L.** (2007), Volume 8

BEE, Cristiano: Transnationalisation, Public Communication and Active Citizenship. The Emergence of a Fragmented and Fluid European Public Sphere, **Sociology Compass** 8/8 (2014), ss.1018-1032

BELORGEY, Jean Michel: Le Droit de la Nationalité: Evolution Historique et Enjeux, **Questions de Nationalité- Histoire et Enjeux d'un Code** (auteur: Smain LAACHER), 1987

BERKİ, Osman Fazıl: **Devletler Hususi Hukuku, Tabiiyet ve Yabancılar Hukuku**, cilt.1, Ankara 1966

BORCHARDT, Klaus-Dieter: **The ABC of European Union Law**, Brussels, 2010

BOSNIAK, Linda: Citizenship Denationalized, **IND J. Global Legal Stud.** (Spring 2000), Volume. 7, Issue. 2

CARLIER, Jean-Yves: Droits de l'Homme et Nationalité, **Annales de Droit de Louvain** (2003), Vol. 63, N°3

ÇAKMAKLI, Didem: Active Citizenship in Turkey: Learning Citizenship in Civil Society Organisations, **Citizenship Studies** (2015), Vol.19, Nos.3-4, ss.421-435

DOĞAN, Vahit: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Ankara 2016 13. baskı

DUCKETT, Keith: The Meaning of Citizenship: A Critical Analysis of Dual Nationality and The Oath of Renunciation, **Immigr.& Nat'lity L. Rev.** (2000), Vol. 21

EMAMJOMEHZADEH, Seyed Javad: Global Citizenship. *Int'l Stud. J.* (2007-2008), Vol. 4, No. 51

ERDEM, Bahadır: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul 2014

ERDOĞAN, Mustafa: **Anayasa Hukuku**, Ankara 2009, 5. baskı

FİŞEK, Hicri: **Anayasa ve Vatandaşlık**, Ankara 1960

FRANCK, Thomas M. : Clan and Superclan: Loyalty, Identity and Community in Law and Practice, *Am. J. Int'l L.* (1996), Vol. 90

GÖĞER, Erdoğan: **Türk Tabiiyet Hukuku**, Ankara 1974

GÖZLER, Kemal: **Anayasa Hukukunun Genel Esasları** (Ders Kitabı), Bursa 2014

GÜNDOĞDU, Yeşim: Avrupa Birliği Yurttaşlığı Avrupa Kimliği Sorununa Çözüm Oluşturabilir mi?, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2004, 3(2)

GÜNGÖR, Gülin: **Tabiiyet Hukuku, Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler**, Ankara 2015

HABLEMİTOĞLU, Şengül/ ÖZMETE, Emine: Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2012, 1(3)

HEYWOOD, Andrew: Political Ideas and Concepts, An Introduction, New York, **St Martin's Press**, 1994

HUDSON, Manley O.: Report on Nationality Including Stateless, International Law Commission 4th Session: **UN Doc.A/CN.4/50**, 21 February 1952

IGLESIAS, Gil Carlos Rodriguez: Global Citizenship (Adress to Seton Hall University), *Seton Hall J. Dipl.& Int'l Rel.* (2003), Vol. 4

İZGİ, Ömer/ GÖREN, Zafer: **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu**, Ankara 2002, c.1

KABOĞLU, İbrahim Ö.: **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, İstanbul 2015

KADIOĞLU, Ayşe: Vatandaşlık ve Siyasi Katılım (2008), **Ergun Özbudun'a Armağan**; <http://www.research.sabanciuniv.edu> (erişim tarihi: 19.12.2016)

KANT, Immanuel: Perpetual Peace and Idea for a Universal History from a Cosmo-political Point of View (1970) in M. FORSYTH, H.M.A. KEENS-SOPER and P. SAVIGEAR (eds.): **The Theory of**

International Relations: Selected Texts from Gentili to Treitschke, London, Allen& Unwin.

KARA, Cihan/TOPKAYA, Yavuz/ ŞİMŞEK, Ufuk: Aktif Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Programındaki Yeri, **Zeitschrift für die Welt der Türken** (2012), Vol.4, No.3

KAYA, Berna/ KAYA, Aytaç: Teknoloji Çağında Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Algıları, **Sakarya University Journal of Education**, 2/3 (Aralık/December 2012)

KEEPING, Janet/ SHAPIRO, Dan: Global Citizenship, Feature Report on Citizenship, **LawNow** (2007-2008), Vol.32, 9

KOCK, Christian/ VILLADSEN, Lisa S. : Rhetorical Citizenship: Studying the Discursive Crafting and Enactment of Citizenship, **Citizenship Studies** (2017), Vol.21, No.5, ss. 570-586

LENTZ, Valéry-Xavier: "Qu'est-ce qu'une nation?" de Ernest Renan, **Le Taurillon-magazine eurocitoyen** (jeudi 25 juillet 2013); <http://www.taurillon.org> (erişim tarihi: 9.12.2016)

LEYDET, Dominique: Citizenship (ed. Edward N. ZALTA), **The Stanford Encyclopedia of Philosophy** (Spring 2014 edition), <http://www.plato.stanford.edu> (erişim tarihi: 15.12.2016)

NOMER, Ergin: **Türk Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul 2016

PAZARCI, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, Ankara 2015

POLAT, Ezgi Güzel: Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı, **Ankara Barosu Dergisi**, 2011/3

ROBINSON, Nehemiah: **The Universal Declaration of Human Rights: Its Origin, Significance, Application, and Interpretation** 123 (1958)

ROUSSEAU, Jean Jacques: **Toplumsal Sözleşme, ya da Politik Hakkın İlkeleri** (çev. Aziz YARDIMLI), İDEA Cep Kitapları, İstanbul 2011

RUBENSTEIN, Kim: Citizenship in Australia: Unscrambling Its Meaning, **Melbourne University Law Review** (1995), Volume. 20, Issue. 2

SARIİPEK, Doğa Başar: Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık (Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme), Çalışma ve Toplum, 2006/2

SCHRAUWEN, Annette: European Union Citizenship in the Treaty of Lisbon: Any Change At All?, **Maastricht J. Eur.& Comp. L** (2008), Volume 15

SMISMANS, Stijn: New Governance- The Solution For Active European Citizenship, Or The End Of Citizenship?, **Colum. J. Eur. L.** (2006-2007), Vol.13

SPIRO, Peter J. : Dual Nationality and the Meaning of Citizenship, **Emory Law Journal** (1997), 46 (4)

SPIRO, Peter J.: A New International Law of Citizenship, **Am. J. Intl.L.** (2011), Vol. 105

ŞİT, Banu: Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış, **TBB Dergisi** (2008), Sayı. 76

TALAS, Mustafa: Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi, **TÜBAR-XXIX** (2011/Bahar)

TAN, Simone: Dual Nationality in France and the United States, **Hastings Int'l&Comp. L.Rev.**, (1992).

TİRYAKİOĞLU, Bilgin: Multiple Citizenship and its Consequences in Turkish Law, **Ankara Law Review**, Summer 2006, 3 (1)

TOPÇUOĞLU, Ali Aslan: Modern Hukuk ve İslam'da Vatandaşlık Kavramının Hukuki Temeli, **GÜHFD** (2012), C. XVI, S.3

TURHAN, Turgut/TANRIBİLİR, Feriha Bilge: **Vatandaşlık Hukuku**, Ankara, 2012

WALZER, Michael: **"Citizenship" In Political Innovation and Conceptual Change**, first edition, Cambridge, Cambridge University Press (1989)

YEN, Christian Nguyen Van: **Droit de l'Immigration**, Paris 1986

Gualco v. Acheson, 106 F. Supp. 760, 761 (N.D. Cal. 1952)

Kawakita v. United States 343 U.S. 717 (1952)

Nottebohm (Lieh v. Guat), 1955 ICJ REP.4 (Apr.6)

Perkins v. Elg, 307 U.S. 325, 329 (1939)

Tomasicchio v. Acheson, 98 F. Supp. 166, 169 (D.D.C. 1951)

Slivenko v. Latvia (App. No.48321/99, Judgement 9 October 2003)

Riener v. Bulgaria (App. No. 46343/99, Judgement 23 May 2006).

<http://www.eycb.coe.int> (erişim tarihi: 28.11.2016)

<http://www.renclinot.com> (erişim tarihi: 17.12.2016)

<http://www.eesc.europa.eu> (erişim tarihi: 1.4.2017)

<http://s3.amazonaws.com> (erişim tarihi: 1.4.2017)

<http://www.europe.cidem.org> (erişim tarihi: 1.4.2017)

<http://www.bic.org> (erişim tarihi: 2.4.2017)

<http://www.insanbilimleri.com> (erişim tarihi: 14.6.2017)

<http://www.paris-sorbonne.fr> (erişim tarihi: 14.6.2017)

<http://www.ege-edebiyat.org> (erişim tarihi: 14.6.2017)